

Б. ГРІНЧЕНКО.

На громадській роботі.

Драма на 5 дій.

Б. ТРИНЧЕНКО.

На громадській роботі.

Драма на 5 дій.

Четверте видання.

У Києві, 1912.

Друкарня 1-ої Київської Друкарської Спілки.

ДІЄВІ ЛЮДЕ.

Арсен Яворенко, молодий пан.

Ольга, його жінка.

Харита, його сестра, дівчина.

Меланія Семенівна, його тітка, немолода
вдова.

Модест Кирилович Крашевич, молодий пан.

Назарь Підкова, хлопець.

Хведір Степанович Лапченко, крамарь.

Карпо Павленко

Гончук

Дід Тиміш

Чмалій

} Селяне.

Старшина.

Староста.

Селяне старші й молодші.

Дівчина—наймичка у Яворенків.

Діється на селі.

ПЕРША ДІЯ.

Хата Яворенкова. Чимала світлиця, по панському прибранна, але мебель (стіл круглий та менші столики, стільці, канапа і т. и.) старомодня. З правою (від глядача) боку п'яніно біля зачиненою вікна. По стінах два-три малюнки в рямцях, великий портрет. Двері просто (їми ввіходять іос-ті), праворуч (до Арсенової світлиці) і ліворуч.

Вихід I.

Арсен.—Харита.

Харита, Арсенова сестра, дівчина в простенькій сукні, сидить за столом. Арсен стоїть перед нею, розмовляючи і показуючи иноді на папери, що лежать на столі. Се—кремезний чоловік, років до 30, чорнявий. Постать оурядна, рівна, широка в плечах Вудко, що чоловік тілом дужий, хода тверда. Спокійний упевнений погляд темних очей; великий лоб, коротке обстрижене і наперед розчісане чорне волосся; чорна борода не дуже велика. На йому маленький піджак ясною коліру, довгі чоботи.

Харита. Ну, а як наша громада згодиться,—тоді що?

Арсен. То за нею згодяться й інші громади.

Харита. Але ж болото є й на панських землях.

Арсен. Ще й багато.. Пани пристануть... Одні зрозуміють, що це добре, а другі — якось уже за іншими...

Харита. Величезне діло!.. Висушити чотирі тисячі десятин болота!.. Тяжко тобі буде!..

Арсен. Та це земство повинно було зробити.. Та що ж я винен, коли воно не послухало мене й не схотіло за це братися? Знаеш сама, скільки я воював на земських зборах... А діло це має величезну вагу за для доброту в усьому повіті.

Харита. І мені здається... І селянам буде добре...

Вихід II.

Ольга, Арсенова жінка, вбіває середніми дверима. Це молодичка років 20, середнього зросту, білява, з кучним пишним волоссям; воно трохи в'ється і оточає чепурне личко. Очі веселі, сяють. Погляд, рухи — жваві, навіть нервові трохи, — все показує моторність, молоде, повне сили життя. На її літній ясно-блакитній сукні, — видно, що молодичка вмів ввірттися доладу, зо смаком. Уся її постать робить вражіння чогось ясенького, веселенького, блакитненького. Вона нижча за свого чоловіка.

Ольга. Арсеночку! в сад, у сад швидче!.. *Хопав його за руки. Улядівши папери.* Ах, ти знову за ділами!

Арсен. Треба зробити, бо зараз поприходять люде.

Ольга. Гості? От чудово! Так нудно, так скучно без гостей! Хто ж то?

Арсен. Селяне.

Ольга. Бач, хто!.. От уже невеселі гості!

Арсен. Вони за ділом прийдуть.

Ольга. Діло! діло!.. Все діло!.. Така нудота!.. Треба ж колись і відпочити, і повеселитися.

Арсен. Вже ж треба: в антрактах між ділом.

Ольга. Тільки антракти!.. Вони такі коротенькі!.. Це мені нагадує класи з їх лекціями, дзвониками... Ах, нудота на селі жити! Ну, скажи, Хариточко, ну невже тобі весело тут?

Харита. А весело!.. Чого ж його все по городях сидіти? Арсен правду каже, що погано, як уся інтелігенція сидить по великих центрах... і цікавиться тільки своїми власними справами...

Ольга. А що ж іще їй треба робити?

Харита. Та от сюди йти... Треба, щоб культурні люде йшли на село, працювали там... несли світ і культурність туди, де цього нема.

Ольга. Та я це вже чула.. тільки не розумію—через віщо це так треба.

Арсен. Через те, що кожен з нас повинен служити своєму народові й краєві, як уміє.

Ольга. Як то - служити?

Арсен. Ну, повинен дбати про добро громадське... щоб людям краще—і тілом, і духом—жилося.. Щоб люде наші не темні, а освічені були, не хворі, а здорові, не голодні й холодні, а наїдені й напитені.. Повинен дбати, щоб на нашій землі не піски та болота були, а поля з колосистим хлібом, з садками запашними, з лісами зеленими..

Вихід III.

Дівчина-наймичка—*увиходить*.

Дівчина до Харити. Панночко! там уже дітей поприводили...

Арсен. Це в твою дитячу хату?

Харита. Еге... Сьогодні вперше... Я скоро вернуся... *Виходить з наймичкою*.

Вихід IV.

Ольга, *тулючись до Арсена*. Арсеночку, голубчику, любий, дорогий! *Зазирає йому в вічі*. Зроби мені те, чого я в тебе попрошу!

Арсен. Моя пташечко, залюбки зроблю, коли можтиму.

Ольга. Вже ж можтимеш.. Знаєш що!.. Киньмо це все, поїдемо ми знов у город жити!

Арсен. Олю, ти мене вражаєш.

Ольга. А ти мене—думаш ні? *Одхиляється від його.* Ти мене ще більше! Відкобли ми тут живемо,—я занудилась так, що хоч пропадай!

Арсен. Скоро ж ти занудилася життям зо мною!

Ольга. Неправда!.. Спершу, поки ти на службі був,—гарно було. Всякі люде до нас ходили... про все з ними можна було розмовляти—про новини, про театр, про музйку... Ах, музйва!.. Тільки вона мене й розважає тут!.. От нещастя, що батько твій умер!.. Як би він живий був, хазййнував би сам отут... а ми й досі в городі жили б!.. А то хазййнувати схотілося!.. Ні, Арсене, справді—поїдемо в город!

Арсен *приюртає її.* Моя дорога! Хиба ж сьому правда? Я ж радніший усе зробити, щоб тобі любо було. Але ж тут у мене є важне діло...

Ольга. І яке там діло в тебе.. що ти не можеш його кинути? Якесь хазййство, якесь болото... Крашевич каже, що ти своїми ділами тільки людей проти себе обурюєш.

Арсен. А ти й віриш Крашевичеві, Олю?

Ольга. Як неначе Крашевич нічого вже розумного не може сказати?.. *Відходить від його.* А то ж хиба не правда? Тобі болото краще, ніж я!.. Якесь гидке болото!.. Краще, ніж жінка!.. Все сидиш або ходиш за ділом, а я сама!.. Така нудьга!.. О, Господи! так хочеться в оперу!..

Арсен. І це не зовсім правда, що ти

все сама... А що до опери, то,—моє ти любе!—де ж її тут візьмеш? Але ми поїдемо в місто в перше, яке буде свято.

Ольга. Що там—поїдемо на раз, чи на два!.. Як би там жити та часто!.. Ах, яка чудова річ опера!.. Пам'ятаєш останню п'єсу, Арсене?.. От кохання!

Арсен, *усміхаючись*. Оперне.

Ольга. Через що ж оперне?.. А може ж і справді так буває? Не всі ж такі, як ти!

Арсен, *сміючися*. Он як! То я вже не такий, як треба?

Ольга, *кидається до його на шию й цілує його*. Ох ні, Арсеночку, ти любий!.. Але ж бачиш, кожен по своєму...

Арсен, *пригортаючи її*. Еге, кожен по своєму... От і я, моє серденько, хочу жити по своєму... а не так, як той, чи цей каже... Кинув я город і службу, бо це мені не подобалось. Пішов на село, бо думаю, що так треба. І впевняю тебе: і ти далі побачиш, що тут жити далеко краще, ніж у городі.

Вихід V.

Увіходить Меланія Семенівна, Арсенова тітка, вдова, дебела, сита панія, років 45, але вбірається мов би вона молоденька.

М. Семенівна *падає на канапу*. Ох!.. Ах!.. Утомилася!.. Боже! Се ж просто немож-

ливо!.. Ах, Арсене, як ти не хочеш бачити, що в мене вже пі сили, ні здоров'я не стає щодня робити так, як я роблю?!

А р с е н, переглядаючи на столі папери. Та хиба ж я вас примушую робити? Та й що ж ви робите, тьотю? До хазяйства ж ви не мішаєтесь, а в кїхні—там усе Оришка робить.

М. С е м е н і в н а От вам!.. Можете послухати!.. Виходить, що я вже нічого не роблю... так тільки, дурно хожу! З самісінького ранку, не відступаючи, лаю Оришку та розкакую їй, як треба робити—і я нічого не роблю!

А р с е н, сміючись. Та Оришка й без вас дуже добре знає, що їй треба робити... даремне ви її лаєте...

М. С е м е н і в н а. От вам!.. Можете знову послухати!.. От вам дяка!.. О, як би мій брат, твій покійний батько, почув твої слова!.. Його кістки перевернулися б у труні!

А р с е н. Облиште ви тата,—дайте йому спокій, тьотю

М. С е м е н і в н а. А, ти, здається, хочеш сказати, що я йому й за життя спокою не давала? Так, правда, я женщина опитная, з умом, я йому завсігди казала: кинь ти хазяйство, віддай в аренду землю та переїдемо в город жити! Але він такий саме був упертий та неслухняний, як і ти! Еге, завсігди скажу: такий саме упертий та неслухняний, як і ти!

А р с е н. Тьотю, нащо ви це кажете?

М. С е м е н і в н а. Як то—нащо? Думала: умре брат, молодий племінник забере мене з собою в город... аж він сам сюди! От вам! Можете послухати!.. Службу кинув.. Та яку службу!.. Інженєр путей сообщенія!.. Чотирі тисячі в год!.. А тепер?.. Подивись на Крашевича: хиба він робить так, як ти? Літо тут живе, відпочиває, а на зіму в город. Удвох росли з ним, укупі вчилися, а робите не однаково.

Вихід VI.

Увіходить Х а р и т а.

Х а р и т а. Ну, от і я. Хоч небагато сьогодні привели дітей, а таки привели.

О л ь г а. І нащо це?

Х а р и т а. Як же, Олю, нащо? Матері йдуть на роботу, на поле ходитимуть, кидають дома самих дітей... а діти всякого лиха можуть накоїти. Хиба мало через це пожеж буває? А ми в нашу дитячу хату будемо що-дня забірати дітей, то й дітям краще буде, і пожеж поменшає.

О л ь г а. Тільки сад нам потолочуть.

Х а р и т а. Ні, я в цю половину саду їх не пускатиму. Та й баба Стеха не дозволить дітям шкоду робити.

М. С е м е н і в н а. Буде вже й того, що хвершалкою стала!..

Харита. А коли я медицину люблю!

М. Семенівна. Медицину вона любить!..
Жениха тобі треба любити, а не медицину.

Харита. Ха-ха-ха!.. Коли ж нема його!..

М. Семенівна. Нема!.. Десять би було, як би схотіла!.. Посаг є, дворянка, освітання єсть—якого хочеш вибери!..

Харита. А от я може за кордон поїду на лікарську вчитися!..

М. Семенівна. Ще чого не було! От вам! Можете послухати! Одна хвершалує, другий хазяїнує! Та ще якісь там філантропії заводять! І за-для кого ж?.. Можете послухати: за-для мужлаїв! Чи чуєш же ти, Арсене?.. Мов я не йому кажу!.. Ах, я женщина опитная, з умом, і ніхто, ніхто мене не слухає!

Ольга. Вже ж, Арсене, тьотя правду каже: нащо тобі все те робити? Що тобі з того? Тільки ворогів наживеш. Щасливий же з того не будеш!

Харита. Чому, Олю? Коли чоловік робить щось, задовольнений з того, гарно йому,—от він і щасливий!

Арсен. Оце правда!

Ольга. Подумаєш!.. Яка ж то й правда!.. Ніякої правди нема.

Арсен. Мені здається, Олю, що ти просто не хочеш із цим згодитися.

Ольга. І не хочу!.. І не хочу!.. І не буду згоджуватися, не буду!.. *Спиняється враз і при-*

слухається Стривай! співає щось... дівчата в саду... Підбігав до вікна й одчиняв його. Чути пісню туртову:

Ой не ходи по льоду,
 Бо завалишся!
 Чи ти мене вірно любиш,
 Чи ти чваншиє?
 Як я тебе не люблю,
 Скараб мене, Боже!
 Буду тебе цілувати,
 Поки сон ізможе.
 І націлувався,
 І наиплувався,
 Як у саду соловейко
 Та й нащебетався.

О л ь г а—спершу слухала пісню, потім відчиняє п'яніно і стиха пририв до співу. Як доспівано, говорить: Ах, як гарно!.. І чому ти, Арсене, не вмійш так співати, як Крашевич?.. Арсен мовчки стискає п'єчица. Гарно!.. Знову пририв і стиха співає:

І націлувався,
 І наиплувався,
 Як у саду соловейко
 Та й нащебетався.

Ах, ні! . Я хочу в сад!.. Зривається й хапає Меланію Семенівну. Ходіть, тьотю!

М. С е м е н і в н а. Ах, ходім!.. Піду в сад і хоч одпочину... змученою душею серед природи! Як тяжко жити серед людей, що ціни тобі не знають!.. Ах, одпочити!.. Мені так треба, так треба відпочити!.. *Виходить.*

Вихід VII.

А р с е н. От ізнову!..

Х а р и т а. Та це може так... росердилась чого, або що... Зовсім вона молода ще.. мало жила й думала... виховання негарне було... Воно все це ще минеться.

А р с е н. Коли ж не минається! Та, що повинна бути найближчою до мене душею, та стоїть найдалі... і не хоче инакше стати. Рік зо мною живе і не може мене зрозуміти.

Х а р и т а. А ти більше подбай, щоб прихилити її до діла, зацікавити їм... Знаеш,—як ти зо мною колись робив...

А р с е н. Хиба я цього не роблю? Але ж вона не хоче нічим моїм цікавитись.

Вихід VIII.

П і д к о в а ввіходить. Це хлопець років 18, білявий, худий—аж очі позатямало. Ледві пробиваються вуси, але на голові кінця ржпатоного волосся. Убраний так: сіренькі штани, заправлені в руді чоботи, піджак літній старенький, у руках простий картуз.

П і д к о в а. Чи тут живе Арсен Петрович Яворенко? У мене до його є діло.

А р с е н. Це я.

П і д к о в а. А, це ви! *Підходить і подає руку.* Назарь Митрохванович Підкова.

А р с е н. Прошу сідати. Харита виходе.

Вихід ІХ.

Підкова. Це ваша супруга?

Арсен. Ні, це моя сестра. Сідайте.

Підкова, *сідаючи біля столу*. Добре.

Арсен *сідав проти його з другою боку столу*. Яке ж у вас діло?

Підкова. Та я, знаєте, роботи собі шукаю... А у вас окономія... так я думав—чи нема у вас чого в конторі..

Арсен. Якої ж вам треба роботи? Що ви до цього часу робили, яку роботу?

Підкова *спірається ліктями на стіл і стромляв обидві руки в кучму на голові*. Та я, знаєте... стихами занімаюсь...

Арсен. Стихами?

Підкова. Еге ж... Такий у мене талант до цього—зроду... От я тут—*достав з кишені зшиток*—усю свою жизнь ісписав... от я вам прочитаю, дак ви самі побачите, як у мене талант виявився...

Арсен. Ні, це ви, може, иншим разом прочитаєте, а тепер просто коротенько розкажіть що треба.

Підкова. Прочитати б краще... Моя фамилія—Підкова... Там у Шевченка в його стихах тоже єсть Підкова...

Отаман Іван Підков²,
Закрутивши чорні вуси,
За вухо чуприна,
Похожас здовж байдака...

Через те я й стихи почав писати.

А р с е н. Як то?

П і д к о в а. Та так!.. Ще як я вчився в двохкласному вчилищі, дак прочитав я в Шевченка, що був Підкова... і про його стихами пописано... дак я його щитаю за свого предка і тоже став стихами писати... Ну, а з училища, як я поступив у сельское правленіс.. так год у писаря занімався, то він мене не понімав... шо, значить, у мене талант... Батько, простий мужик, тоже не понімає... Так я пішов шукать образованіших людей.. і такого занятія, щоб я міг свій талант виявить. От я вам зараз прочитаю свої стихи... *Витягав друшій зшиток.* Тут їх багато,—так як: уряд усі читати, чи на вибір?

А р с е н. Ні, ви вже краще на вибір.

П і д к о в а. Краще б уряд.. Ну, от я вам зараз про свою долю прочитаю:

Ой на дубі жолуді,—
Пливе гусак по воді.
Ой на річці очерет,—
Мені в серці уверед.
На вгороді лобода,—
Мені горе та біда:
Дурно талант пропада!
Так шмагаю я стихами,
Як той кучерь батогами,
А мені говорють люде,
Шо добра уже не буде
Іа мужицького сина,
Г'одивсь у казьонного хрестянина,

Дитина це єдина,
 Як сиротина,
 А вони кажуть: такий, як дубина,
 А то вони дурні,—як скотина!

О! А що? Ловко одчистив?.. Це сатира.

А р с е н. Та сатира, сатира... та тільки на кого?

П і д к о в а. Конешно, на тих необразованих, що з мене сміялися... Найбільше прокляті парубки й дівчата!.. Вони того й не помівають, що одна панночка дак аж залюбила-ся в мені... Вона догадалась, що я стихи пишу!.. Он що!.. Я й до неї написав... Знаєте, я там у христоматії читав стихи про богинь: Ви читали христоматію?.. Дак і я на такий манір написав:

Ти—Фемида,
 Артемида,
 Гарная Венера!
 Глядь на мене тепера!

Дальше я ще хотів писати, та не кончив. Усе хотів їй передати, та так і не передав.. бо не успів з нею познакомиться...

А р с е н. Та це все добре, а от скажіть мені—нащо ви кинули свою сем'ю, свою хату? Робили б ви собі дома на своїй землі—то було б найкраще.

П і д к о в а. А хиба Шевченко хліб робив? Там під його стихами попідписувано, де він їх писав! усе то в Петербурсі, то в Київі, то в Петербурсі, то в Київі... Так і я скитаюся

за свій талант, як він скитався,—у нас однакова доля.

Арсен. Так може неоднаковий талант?

Підкова. Чому не однаковий? Адже й він був мужик... І даже моя доля нещасливіша.. Ви думаете, що я трохи написав? У мене ще є... *Витягав ще товстий зошиток.* Оце тетрадь, а то ще є маленька... *Витягав менший зошиток.* Я як сяду писати, дак тільки черк-черк—так листок і списав!.. Черк-черк—і листок, черк-черк—і листок!.. І через те я страждаю—от і тепер через свій талант я вже два дні, скитаючись, не обідав.

Арсен. Два дні не обідали? Бідолашний! Ото вже зовсім кепський талант, коли через його не обідати. Ходіть же—там у нас обід є. *Підходить до вікна.* Олю!

Ольга з саду. Що?

Арсен. А йди на хвилиночку сюди.

Підкова. Це ваша супруга?

Арсен. Еге.

Вихід X.

Ольга—ввіходить.

Підкова *підходить швидко до Ольги і подає їй руку.* Назарь Митрохванович Підкова. Знаєте, у Шевченка там є гетьман Іван Підкова, дак то мій предок був.

Арсен. Олю, будь ласка,—нехай там цьому добродієві дадуть пообідати. *До Підкови.*

Ідіть, пообідайте поки,—мені тепер ніколи, бо до мене он люде йдуть.

Підкова. Добре, занімайтесь своїми ділами, а я своїми буду заніматься. *Виходить уліворуч за Олюю.*

Вихід XI.

Увіходять: попереду Лапченко, з тоді Старшина, Гончук, Карпо, Павленко.
—Лапченко—чоловік середній на зріст, чисто й гарно вбраний у тонкою сукна чумарку.—Старшина—високий ставний чоловік, чорнявий, з бородою, поважний, років 40 йому.—Гончук—невеличкий, сухорлявий, рудливий.—Павленко—сміливий погляд і мова, чорні вуси, без бороди, років 30. *Усі в чумарках.*

Лапченко. Доброго здоровля! Здоровкається за руку.

Старшина й інші. Здорові були! З вівторком! *Так саме здоровкаються.*

Арсен. Здоровенькі були! Спасибі, що прийшли. Сідайте, прошу вас! *Гості сідають.*
А де ж це ще добрі люде? Я ще декого кликав.

Павленко. Ідуть.

Гончук. Та ось і вони.

Вихід XII.

Увіходять: Староста й Чмалій, здоровкаючись як і попереду: Здорові були! З вівторком!

Арсен. Здорові! Сідайте, прошу вас... А дід Тиміш?

Староста. Задивився на ваші воли в дворі—зараз увійде... Добрячі воли!..

Вихід XIII.

Дід Тиміш *увиходе*: високий, увесь білий, довга біла борода, срібне волосся оточує виразне обличчя з ясними очима; кремезний ще, хоч і старий. Говорить голосно й виразно: Здорові були хто в домі сьому! З святим днем вівторком!

Арсен, *підходячи до діда й здоровкаючись*. Здорові, здорові, діду! От дідові так уже найбільший спасибі, що прийшли, потрудилися.. хоч і старі.

Тиміш. Ще здужаю ходити.. не важко.

Гончук. Та дід іще й роблють так, що хоч і молодому, то добре.

Тиміш. Гріх без роботи.

Павленко. Дак може будемо й про діло починати, Арсене Петровичу? Бо вже, здається, всі тут.

Гості. А що ж—починаймо!.. Кажіть, що доброго надумали.

Арсен. Гарзд!.. Спершу вам розкажу, а як ви пристанете, тоді вже й усій громаді... Бачите, частина нашої землі—болото. Ось гляньте на цей план! *Розгортає план, усі купчуються коло столу, зазираючи в план*. Ось боло-

то... Оце синім помальовано... простяглося по нашому повіту .. зачіпає і нашу з вами землю .. Мосі—31 десятина болота, вашої—307... Тепер вам не стає сіна, бо нема у вас ні лук, ні стежу на його... мусите купувати.

Павленко. А так!

Арсен. Коли схочете, я з вашого болота зроблю вам 307 десятин сіножаті.

Гончук. Оце добре!

Лапченко. Шось дуже вже дивно...

Староста. Такого мабуть ще зроду ніхто не робив.

Арсен. Чому не робив? Он і в Чернігівщині сушать болота, і з болот стають сіножаті.

Лапченко. А я полагаю, що це трохи наче б то казка.

Вихід XIV.

Увіходить Крашевич. Це панч білявий, чисто виголений, з закрученими вгору вусиками, в чепурненькому шовковому піджачку і в модних черевичках. Невисокий. Таких літ, як і Арсен.

Крашевич. Здрастуй! *Подає руку Арсенові.*

Арсен. Здоров, Модесте Кириловичу!

Крашевич до Лапченка. Здорові, Федоре Степановичу! *Подає руку.*

Лапченко, Доброго здоровля!

Всі поставали, окріче Павленка й діда Тимоша; Крушевич злехка кивче їм головою,— всі сідають.

Арсен. Ну, ти вже це знаєш... але коли не нудно буде, то посидь тут та послухай. А коли нудно, прохось далі,—там десь жінка.

Крушевич. Я посижу тут, послухаю,— у вас цікава справа. Сідає і бере з столика альбом; перекидаючи його та курючи, слухав розмови.

Старшина. А хиба ж ви, Арсене Петровичу, вмієте болотá сушити?

Арсен. Умію, бо я того вчився... За літо ваше болото висушу.

Лапченко. На це в нас грошей не стане.

Староста. Авжеж!

Павленко. А чи багато на це грошей треба?

Арсен. Не дорожче як десять рублів на десятину... може й дешевше.

Лапченко. Три тисячі і сімдесят рублів на нашу частку! Де ж нам узяти такі гроші?

Староста. Це не з нашою силою.

Чмалій. А не з нашою.

Павленко. Громада—великий чоловік: схоче, то зробить.

Лапченко. Дак і три тисячі не малі гроші! А воно ще й дорожче стане, бо господа інженери повсегда так: щитають одно, а виходить більше. Кажуть—тисяча, а як ізроблють, то півтори або й дві.

Староста. Дак це й у нас буде п'ять або шість тисяч?

Чмалій. А буде мабуть.

Лапченко. Давати таку велику суму, а ще чи буде шо з того! Може загатимо наші грошики в болото та й годі.

Арсен. Я сушитиму своїми грішми, а ви мені заплатите аж як висушу. Не висушу, — нічого не заплатите.

Павленко. Так чого ж ми ще думаємо? З болота ми ніякого добра не маємо. А то придбаємо 307 десятин сипожаті по десять рублів за десятину!

Старшина. Дак це ж дуже добре!

Гончук. Ще й як!

Чмалій. От тепер уже й я бачу, шо добре.

Тиміш *устає*. Прощавайте, люде добрі!
Хоче йти з хати.

Арсен. Куди це ви, діду? постривайте!

Тиміш. Не можна! Вибачайте, пане!

Піду. Прощавайте!

Павленко. Та діло ж, діду!

Тиміш. Нечестиве діло!. Нечестиве!.. Я про його й слухати не хочу! Гріх! гріх! *Виходє.*

Вихід XV.

Арсен. Що це з дідом сталося?

Лапченко. А так, дід правду каже!

Павленко. А немає тут ніякої прац-

ди!.. Таке вигидав діц, шо й купи не держіть-ся. Це гарне діло, поміч людям, а він каже— нечестиве! Скільки тих болот висушено, та й не гріх, а тут на тобі!

Лапченко. А ти почому знаєш, шо їх висушено?

Павленко. Од людей чув... і книжку таку давав мені Арсен Петрович, дак я в її читав

Лапченко. Мало чого по книжках пишуть!

Гончук. А коли ж правда? Треба не на казкі оглядатися, а на те, шо справді це добре діло.

Чмалій. Ой ні!.. тепер і мені страшно!

Староста. Де ж таки не страшно!

Арсен. Дід сказав, шо це нечестиве діло, а й сам не знає, через шо нечестиве. Це часто так буває, шо як людям не подобається щось нове, хоч і гарне, то вони його нечестивим називають.

Старшина. А я так думаю: коли щось гарне нове люде вигидали, і нам з того добро буде, то треба його за вести й собі. Хоч я цього діла й несвідомий, одначе знаю, шо як ви, Арсене Петровичу, радите шо, то завсігди на добре виходить,—так я й тут вам вірю. Та тільки, щоб уже не вскочити, ходіть на болото та розкажіть нам, як ви там будете робити.

Арсен. Дак шо? Ходіть хоч і зараз!

Усі. Ходіть! ходіть! Устають.

Арсен. Все вам покажу і все розкажу, і ви сами побачите, що це вам на добро, а не на лихо буде. *Виходять люди, Арсен за їми.*

Вихід XVI.

Лапченко *зостається позад усіх.* Де це мій картуз? *Моя шукає, а як усі повиходили, то до Кришвици,—цей зостався сидіти.* Модесте Кириловичу! чи не треба нам проти їх штуки та свою штуку встругнути? Тепер вони і в вас, і в мене сіно купують, на випас скотину до нас оддають, а тоді вже годі. Це ж убиток!

Крашевич. Та й я це бачу, та нічого не вигадую.

Лапченко. Треба щось вигадати. А поки я буду куйовдити в себе на селі: я на гроші наполегатиму, а дід Тиміш, боячись гріха, про нечестиве діло їм казки злебезуватиме, а нам це й на руку. А ви, Модесте Кириловичу, як би так підкрутили, щоб заперещеніє на це діло вийшло.

Крашевич. Трудно.. бо діло законне... А в тім—спробувати можна.

Лапченко. Небезпрémінне спробуйте! На щот там того, що він мужиків од начальства одвертає, або що... А там іще що вигадємо.. А поки бувайте здорові,—піду з їми, послухаю, що будуть казати. *Подав руку.*

Крашевич. Ідіть, ідіть,—це треба знати. *Лапченко виходє.*

Вихід XVII.

Крашевиць сам, а тоді Ольга.

Крашевиць сам ходить по хаті Хм...
Що б же тут вигадати?

Ольга *ввіходе*. А я слухаю—наче ваш голос... Здорові були, Модесте Кириловичу! *По-дає руку*.

Крашевиць. Здорові були!

Ольга. Що ви на мене так дивитеся?

Крашевиць. Боже, як же на вас не дивиться!.. Коли ви щодня розцвітаєте все краще й краще!..

Ольга. Ви давно в нас?

Крашевиць. Без вас здалося, що дуже давно. Сидів отут та слухав ділові розмови.

Ольга. Ах, не кажіть!.. Я від цих ділових розмов та від дьохтем помазаних чобіт з дому втекла б! Сідайте ж бо! *Сідає на канапі, Крашевиць біля неї*. Яка я рада, що ви тут! Тільки ви трохи й розважаєте мене, а то така нудьга, така!..

Крашевиць. А Арсен?.. Хиба ж він не прожене нудьги?

Ольга. Ах, уже мовчіть!.. Він так уліз у своє болото та в інші діла, що вже й забув, чи я є на світі, чи мене нема. І нащо ви це кажете? Ви ж сами дуже добре це знаєте! *Сяїнула на його очима*. Сами ж знаєте, що тільки ви й розважаєте мене!

К р а ш е в и ч. Розважати вас—о, це така солодка втіха, що я... *Спиняється.*

О л ь г а. Що ви?.. Що ж—ви?

К р а ш е в и ч. Ні, краще не казатиму... Коли ви не догадуєтесь... краще мовчатиму... Колись... знаєте, як ми в темній аллеї ходили з вами ввечері?.. я тоді починав казати... а ви й не догадались...

О л ь г а з протягом. А я й не догадалась...

К р а ш е в и ч. А може й догадались, та... Ви собі мовчите, а кому іншому..

О л ь г а. Що ж кому іншому?

К р а ш е в и ч. Може серце крається.

О л ь г а Бідне серце!.. Чим же його розважити? Ніте, поцілуйте руку,—це вам буде розвага. *Дав руку.*

К р а ш е в и ч. Гарна розвага, але мала. *Бере одну Ольжину руку, тоді другу й цілує по кільки разів.*

О л ь г а *однімає наче руку.* Це вже дуже багато.

К р а ш е в и ч. Дуже мало, ви хочете сказати? *Знов цілує їй руки.*

О л ь г а. Ні, багато... Ви ще ніколи... так багато не дозволяли собі

К р а ш е в и ч. А коли я дозволю собі ще більше?

О л ь г а зривається з місця. Ой, як же мені хочеться співу!.. Заспівайте мені! *Біжить до н'яніно, сідає за їїю й озирвається на Крашевича,*

іраючи очима. Ну, ходіть! Я гратиму, а ви співатимете.

Крашевич підходе. Чарівниця!.. Чого ж ви хочете?

Ольга. Романсу гарного.

Крашевич. „Какъ сладко съ тобою мнѣ быть“—акомпаніруйте! *Ольга ірає, він співає**).

Какъ сладко съ тобою мнѣ быть
И молча душой погружаться
Въ лазурныя очи твои:
Всю пылкость, все страсти души
Такъ сильно они выражаютъ,
Какъ слово не выразить ихъ,—
И сердце трепещетъ невольно
При видѣ тебя!

Вдруге тихше, мов до Ольги.

И сердце трепещетъ невольно
При видѣ тебя!

Люба! *Схиляється до Ольги.*

Ольга. Співайте далі!.. Ви так гарно співаєте... А музика—то мое життя...

Крашевич. Бо ви самі—музика... чудова мелодія.. І ця мелодія займає мою душу... забірає все мое серце...

Ольга. Може хоч трошки зостається?

Крашевич. Ні, ні! воно все ваше, все!..

*) Музика Глінки. Див. „Романсы М. И. Глинки, № 2. Изд. П. Юргенсона въ Москвѣ.“

Ольга. Співайте!
Кр а ш е в и ч співає:

Нежданно яркою звіздою
Явилася ты предо мною
І жизнь озарила мою!
Сіяй же! Указывай путь,
Веди кь непривычному счастью
Того, кто надежды не зналъ,
І сердце потонеть въ восторгѣ
При видѣ тебя!

*Доспівуючи, схиляється і враз обнімає її цілує Ольгу.
Уже потонуло!*

*Ольга, закидаючи йому руки за шию. Що
ви зс мною робите?! Цілує його.*

Завіса.

ДРУГА ДІЯ

Сад у Яворенків, Стежка, стіл, кругі його ослінчики.

Вихід I.

Підкова сам сидить за столом. Він тепер
убраний літше, не такий блідий і худий і трохи не
такий кудлатий. Видко, що йому покращало жити.
Перед їм товстий зшиток, він щось у йому пише.
Спиниться, подумав і знов пише. Ніяк не вихо-
дить оце прокляте „подер“. Хоч ти лусни—
рихни не доберу! От, здається, й не штука
описати дощ—мало його бачиш, того дощу!—

а от же як затнувся, так і затнувся! Спершу так ловко склалось:

Дощ заляпав, заплюскав, заскакав,
З хмари прямо на землю попав,
А хмара густа, як полова,
І вже з неї хлюща готова,
І дощ по землі як подер...

Оттут уже я й став—ніяк не добереш рихми! Ну, яку ж би тут рихму?

І дощ по землі як подер,
Наче хтось у вуліку чмелів запер...

Ні, чмелів у вуліку не запірають...

І дощ по землі як подер,
Наче кого пожер...

Ні, дощ нікого не жере...

І дощ по землі як подер,
То так він загув тепер—

О! от воно! от воно! Рихма готова,—гайда.
Підкова! *Пише й проказув:*

І дощ по землі як подер,
То так він загув тепер,
Наче хто з його шкуру здер,
Або хто п'яного в хату впер,—
Трохи я з ляку не вмер.

Ху! кончив!.. От так описаніє!.. Сьогодні вже двох віршів написав Ці гарпе, ну, а те, що вранці, дак іще краще!... Бо до своєї дами... Як

лицарь—я їй стихи посвящаю. Є і в мене дама: *Оль-га!* Просто, знаєте, як вона мене вперше побачила, то аж зацімліла, нічого їй сказати не могла... тільки повела в кухню і звеліла Оришці пообідати мені дати... (Проклята Оришка завжди мало їсти дає!) Я так зараз і догадавсь!.. Ну, а мені тоже треба влюбиться, бо як я не закохаюся, то не можу віршів складати. Ну, так і я за нею... Ой, любить вона мене... Тільки чого ж вона мовчки страждає? От уже місяць, як я тут усякі хазяйственні щоти записую—чорт зна що доводиться писати!—і постійно так страшно на неї дивлюсь, а вона все не наслідиться признатись... Ну, та вже сьогодні вона покориться мені: сьогодні я їй прочитаю свої стихи. О, хтось уже йде сюди. Чи не прикащика чорт несе?—все заганяє мене щоти писати. Втечу швидко, залізу в гушавину, щоб ніхто не почув, та поки сам почитаюся тих стихів, а тоді так їй одкатаю, що аж у серці їй запече! *Виходить.*

Вихід II.

Арсен та Харита, розмовляючи, йдуть стежкою. У Харити в руках квітки. Дійшовши вона до столу, стоячи, починає ті квітки розбирати, складаючи їх у пучечок. Арсен сідав біля неї.

Арсен. А ти не питала її—щоб їй таке?
Харита. Питала... Нічого,—каже,—трохи

голова болить... Вона просто нудьгує: ти все за своїм ділом... діло се їй не цікавить...

Арсен. Ото ж то й горе, що не цікавить!.. А як дівчиною була, то прислухалася до моїх слів, згожувалася з моїми думками... Чому ж тепер не цікавить?

Харита. Знайди таке, щоб вона їм зацікавилася.

Арсен. А чи се можливо?

Харита. Чому ні? І взагалі давай їй більше свого часу: ти все за роботою та за роботою... Воно й на себе самого це негарно. Треба ж свою силу й надалі зберегати.

Арсен. Зостанеться ще! Я радий, що з ділом так повелось. Своє село згодилось, Степанівка, Тройчата, Гута, Озерщина теж; з панів більшість теж — ще тільки два села та троє панів як пристануть, то болоті всього повіту в моїх руках.

Харита. А в своєму селі коситимуть на той рік на болоті сіно?

Арсен. Авжеж!.. Діла вже менша половина зосталася. Як скінчу це, тоді моє слово придбає вагу серед людей... можтиму багато зробити...

Харита. А що ти хочеш робити?

Арсен. У мене мрія: організація товариств тверезости серед самих селян... Така організація, щоб вона весь повіт обняла та й далі пішла... Бо алкоголізм убиває, нівечить

парод... Учитель би мусив ширити цю думку... та в нас він якійсь такий затурканий, що ніякого пуття з його нема.

Харита. Ну, поки ти за це не клопочись... Я сама про це буду говорити з людьми... ґрунт готувати.. А то і болото, і бюро господарське, і лікарню будує,—над силу вже на себе береш. І хоч би ж сама робота, а то ще й боротьба з ворогами!

Арсен. Яке ж діло буває без боротьби?... Та й які тут вороги? Дід Тиміш, що лякає темні голови своїми казками... та Лапченко, що примушував залежних од його людей кричати проти мене в громаді?

Харита. Одначе навіть дід Тиміш багатьох збиває з пантелику, а Лапченко і декого з сусідніх панів підбурих проти тебе. Сьогодні в лікарні дід Юхим казав, що чув од людей.

Вихід III.

Павленко *увіходить*.

Павленко. Арсене Петровичу! Біда на болоті!

Арсен. Яка?

Павленко Після обід частина робочих покидали роботу.

Арсен. Через що?

Павленко. Не хочемо, кажуть, тай годі! А це Лапченко сказав, що хто буде у вас

робити, з того зараз гроші почне правити, які хто винен, а хто не винен, — тім землі не дасть на осінь. Полякалися деякі та й покидали.

Арсен до Харити. Ти, здається, правіша була, Харито, ніж я думав.

Харита. Від Лапченка можна сподіватись усякої найгіршої каверзи.

Павленко. Та й ті, що позоставалися, ремствують: кажуть, щоб їм більшу плату, бо так, кажуть, у вмові з громадою написано.

Арсен. У вмові нічого того нема, а я платю робочим більшу плату, ніж де-инде.

Павленко. Та це й сами вони знають, дак же каламутить їх Лапченко з своїми прибічниками.

Харита. На лихо ще старшина занедужав. і навіть небезпечно: я в його була сьогодні.

Павленко. Ото ж тепер Лапченкові й воля крутити, бо староста за старшину править.

Арсен. Гарзд!.. Треба це впорядкувати. Ходіть зараз туди! *Ідуть усі трое, але їм назустріч Крашевич.*

Вихід IV.

Крашевич. Здорові були! *Подає руку Хариті, тоді Арсенові.*

Арсен. Здоров, Модесте, Кириловичу, але вибачай, що я тебе покину: дуже пильна справа, то мушу йти.

К р а ш е в и ч. О, будь ласкав! *Арсен та Павленко виходять.*

Вихід V.

К р а ш е в и ч. Скільки гарних квіток у руках, і ви сами процвітаєте як квітка.

Х а р и т а. Облиште ваші банальні компліменти. Так погано їх слухати. Як вам не сором?

К р а ш е в и ч, *образившись.* Чого ж мені повинно бути сором? Не розумію!.. Колись ви инакше приймали мої слова.

Х а р и т а. Бо думала, що коли не діла, так хоч думки ваші однакові будуть з вашими словами. А ви тільки казали фрази... щоб мене дурити... вдавали ідейного чоловіка. А я була така сліпа й нерозумна, що не розбірала тоді цього... того, що це було просто шарланство!

К р а ш е в и ч. Одначе, се вже занадто!

Х а р и т а. Заробили того. Я соромлюся себе самої, що могла няти віри такій нечесній людині, як ви.

К р а ш е в и ч. Чим же я нечесний? Що ж тоді такого було? Два-три поцілунки якихсь та й годі. Се ж дурниця! Більшого ж у нас не було.

Х а р и т а. І ви смієте?!.. Та я не хочу й говорити з вами, бо ви... никчемний! *Виходе.*

Вихід VI.

Крашевич сам, помовчавши. А! і на чорта я сказав той комплімент? Так якось — завикнеш казати та й ляпнеш! Думав, що вона вже забула... Погано, що росердив, бо вже й Арсен на мене щось не дуже прихильним оком поглядає... А мені тепер треба, щоб було тихо, бо тут Ольга. Мабуть знов треба буде фраз гарненьких пустити. Чи повірять же? Повірять!.. Їм тільки засип усякими просвітами, добробутами, громадськими інтересами... та скажи, що мужика не треба різками бити, то вони вже й раді. Нема лиха без добра. Усі ці пакосні просвіти та добробути хоч на те здатні, щоб очі кому треба замазувати. Ех, усіх би вас!..

Вихід VII.

Крашевич та Лапченко.

Лапченко *ввіходить*. От таки знайшов вас, Модесте Кириловичу. Здорові були! *Подає руку*. Я й до вас заїздив,—сказали, що ви тут, дак я й сюди.

Крашевич. А що ж там?

Лапченко. Та бачите, справа немедленна... Завтра сходка. Сочинимо крик — скасувати условія... Воно було в Чмалія, а він нам його за десять рублів продав.

Крашевич. А як на сходці більше буде за його, а не за вас?

Лапченко. Ні, цього не страшно. Ми вже такі казочки між народом пустили, що моє поштеніє та й годі! Мужика одурити легко, бо він темний—як сліпий: скажи йому, що рівно, дак він, не бачучи, і загуде в провалля.

Крашевич. Треба б іще перед сходкою з під відра поставити...

Лапченко. Буде й це... А ви, Модесте Кириловичу, не забудьте нагадати всім, хто вам винуватий гроші чи хліб, щоб не сміли й писнути за інженера.

Крашевич. Не забуду... Але ж... у Чмалія, здається, тільки копія була, а саме умовіє в Арсена Петровича.

Лапченко. Не шо ж бо то й шо! Проще ж я й побалакати з вами хотів. Шо, як би те умовіє у господина інженера добути? Нищечком, щоб він не знав... Ви з Ольгою Александровною добре знакомі... Ну, а їм уже звісно, де документ лежить...

Крашевич. Вигадайте!

Лапченко. А шо ж? Прозьба мур пробиває.

Крашевич. Ні, не можна... *Думає.* А втім... Може й справді?.. Гаразд, я спробую.

Лапченко. Чудесно!.. Постарайтесь, щоб документ на завтра... Треба їхати... А

знаєте, я добув вексельок на його... і в надлежачее врем'я прид'явим...

Крашевич. О, се було б дуже добре.

Лапченко. Ще б пак!.. У його грошей тільки-тільки стає,—це вже я знаю! А як по вексельку заплате, то він сів... розбіраєте?

Крашевич. Та де ж ви добули? *Виходять, розмовляючи.*

Вихід VIII.

Ольга швидко йде стежкою. Збоку виходить до неї Підкова.

Ольга. Ви не бачили Модеста Кириловича?

Підкова. Ні, не бачив.. Ах, Ольго Олександровно! Позвольте вам сказати!

Ольга *стиняється*. А що там?

Підкова. Й, знаєте... я дуже інтересну штуку читав у христоматії.. про лицаря Айвенга... як він свою даму обороняв...

Ольга. Ну, знаю... То що?

Підкова. Та я, знаєте... спитать хотів. а тепер є такі лицарі?

Ольга. Тепер уже нема.

Підкова. А може й є... Такі... в душі лицарі... і дам обороняють...

Ольга. Та що се ви плетете про лицарів та про дам?... Чого вам треба?

Підкова. Та я й сам.. От у мене й

стихи про це єсть... Дозвольте вам прочитати бо тут, знаєте, й до вас єсть.

Ольга. До мене??!

Підкова. Еге: од мене—до вас.

Ольга. Цікаво!.. А ну, читайте!..

Підкова *читав пипірець і читає:*

И ваш лицарь, а ви моя дама,
Як богиня з гречеського храма...

Ольга. Як? як? що ви прочитали?

Підкова. Це так у христоматії написано... шо богині були у гречеському храмі... так я відтіля...

Ольга. А!.. Ну, далі!..

Підкова. Дозвольте з початку, а то перепинилося...

И ваш лицарь, а ви моя дама,
Як богиня з гречеського храма!
Мое сердце з любви палае,
Наче сухой хмиз згарне,
Що п'яка вода його не заливає.
И тебе беру у свою заштиту,
И твою красу прославлю по світу,—
Дай же мені якого небудь привіту!
Так жадно дивляться на тебе мої очі,
Як кіт на мишу серед ночі.
И без тебе погибаю,
Любови твоєї благаю, благаю, благаю!..

Ольга. Ха-ха-ха!..

Підкова. Чого ви смієтесь?

Ольга. Ха-ха-ха!.. Як, як? Так дивляться на мене ваші очі, як кіт на мишу? Так ви мене до миші прирівняли?

Підкова. Та ні ж бо!.. А тільки це, значить, так сказано... що як... Ну, це сравненіє!

Ольга. Ха-ха-ха!

Підкова *ображений*. Не розумію, чого тут сміяться? Може ви не поняли моїх стихів? Так я вам ще раз прочитаю і об'ясню...

Ольга. Не поняла? Ха-ха-ха!

Підкова. Авжеж! Бо таких стихів даже в хрестоматії нема... У їх скрізь самі рихми... Я їх сьогодні пів дня складав.

Ольга. Бідний!.. Аж пів дня складав, морочився!.. Як мені вас жалко!.. Ха-ха-ха! *Побігла була але потім спинилася*. Та слухайте ви: глядіть же, вдруге ніколи не читайте мені таких дурниць, а то я Арсенові Петровичу скажу, щоб він вас розщитав. *Виходе*.

Вихід IX.

Підкова *сам*. Чи вона глузус з мене, чи це тільки так? Ні, неможливо, неможливо, щоб вона з моїх стихів насміялася!.. Скільки над їми морочився, переправляв—рихма до рихми... А може де не так? А ну! *Дивиться на папірець*. Дама—храма, палає—згаряє—заливає, мої очі—серед ночі... ні, все як треба. Чого ж би це воно?.. *Думає*. Догадавсь! догадавсь!.. Це ж вона чоловіка боїться! Не дурио вона про його згадувала! Боїться признатися, дак хоче сміхом закрити. Ні, мене не одуриш! Я

два дні сидітиму, я втрібе довші вірші складу а таки я тебе дошкулю!... Дошкулю!.. Признаєшся і—упадеш мені на груди! *Хоче йти відразу спиняється.* А може суперник у мене є? О, коли ти зрадила мене, то я!.. Слідком за тобою ходитиму, а піймаю! Підкову не одуриш! *Швидко виходє.*

Вихід X.

Крашевич — сам вертається і сідає за стіл. Де вона поділася? Обійшов сад і не міг ізнайти. . Ні, таки треба Арсена припинити. А то таку гору над мужиками взяв, що всі його слухаються. Але ж і впертий, — такий точнісінько, як був і в гімназії: ніколи не схитнеш його, як уже наважився що робити. Але бестія дамочку гарненьку собі піймав! Нехай лиш переїздять у город, а то мені взімку скучно без неї буде, бо та Женя таки вже надокучила мені...

Вихід XI.

Ольга.

Ольга *вбілає.* Здрастуй, любий! *Цілує його.* Так приїхав, що я й не знала.

Крашевич. Та я тебе шукав у саду, та не міг ізнайти. Є до тебе діло.

Ольга. Облиш уже діла Арсенові, Модю! Хай він робить діла, а ми тим часом...

Кр а ш е в и ч. А ми тим часом будемо цілувати рози! *Цілує Ольгу.*

Ольга. Ах, рози!.. І над розою соловейко щебече... Не треба діл!.. Життя—то закохане щебетання... серед квіток—отаке повинно бути життя!.. Як би я хотіла бути пташкою! Маленькою, маленькою!.. співочою пташкою... літала б... щебетала б... ні про що не думаючи... Ах!.. *Заплющує очі.*

Кр а ш е в и ч. А як ми щебетатимем, як я поїду в город?

Ольга. Поїдеш?!..

Кр а ш е в и ч. Та мушу ж!..

Ольга. Ох, не кажи!.. Я не хочу про се думати!.. О, Боже, яка я нещасна!.. Він поїде в город, покине мене, а я... мушу тут гинути!..

Кр а ш е в и ч. А хочеш, щоб і ти в городі була?

Ольга. Невже ти хочеш, щоб я втекла з тобою? Ох, страшно!

Кр а ш е в и ч. Ні, нащо ж се робити? Сього зовсім, зовсім не треба робити!

Ольга. А знаєш, хоч і страшно, а я таки зважилася б!..

Кр а ш е в и ч. Ах, Олю, — кажу ж тобі, що сього зовсім не треба робити.

Ольга. Але се так поетично...

Кр а ш е в и ч. Може... але можна все зро-

бити благопристойно... і ти житимеш у городі. Тільки ти повинна допомогти мені.

Ольга. О, все що хочеш!

Крашевич. Саму тебе Арсен у город не пустить,—значить треба зробити так, щоб і він переїхав. Але поки він тут панькатиметься з своїми болотами та лікарнями, то не вилізе відсіля. Треба зруйнувати його діло, тоді він поїде.

Ольга. А як же се зробити?

Крашевич. Розбити його діло з болотом. Тоді всі його плани загинуть: громади йому не віритимуть... він і сам знеохотиться до всього. Наша громада вже проти його, та в його формальна умова. Як би її не було, зараз би все припинилось, бо громада відняла б у його болото.

Ольга. Ну?..

Крашевич. Знайди в його сей папір, умову, і віддай його мені. Ти знаєш, де він?

Ольга. Мабуть у його в замкненому портфелі.

Крашевич. А ключ од портфелю?

Ольга. Завсігди в Арсена в кишені.

Крашевич. Але ж ти його можеш виняти... вночі, наприклад?

Ольга. Ах, справді!.. Се чудово!.. Тільки... я не знаю, чи се не буде, мов би... вкрасти?

Крашевич. Зовсім ні!.. Вкрасти — се значить щось собі узяти—гроші, чи річ яку..

А паперу ж ти собі не візьмеш, а віддаси мені його тільки на те, щоб зробити можливим наше щастя. Ну бо вже, годі! не церемонься!.. Се треба на завтра... Ти ж моя гарна! *Приюрта її й цілує.*

Ольга. Ах, знаєш... якось сором... у чужий портфель лізти... мов би справді красти...

Крашевич. Зовсім нема чого тут соромитися!.. Ти будеш соромитися й занапашатимеш своє й мое щастя.

Ольга. Добре! добуду!.. Все для тебе зроблю, любий мій, гарний!.. *Обніма й цілує його.*

Крашевич *устан.* Обережно, а то ще хто побачить... Ходім далі, — там зручніше. *Виходять.*

Вихід XII.

Підкова *сам, виходить із куци.* От вам!.. Так не розум?! Як догадавсь, що в мене є суперник, так і вгадав! Добре, що слідком за нею пішов. О, тепер я знаю, через віщо ти з моїх стихів смієшся! Шко́да — не чув, про що розмовляли. А як цілувалися — бачив. Ну, начувайся ж тепер! Підкова не такий, щоб із його знущатися! Він і турків не боявся! Кари тобі, кари!..

Бенкетуєш, ірадинице,
Моє безголов'я,
Нехай собі бенкетуєш,
Нехай на здоров'я!
Нехай, клята, бенкетуєш,—
Я тебе скараю...

Ці стихи були з Шевченка, тільки я їх переробив, щоб луччі були... То тепер уже ці стихи все одно, що й я сочинив. Отак, як у цих стихах, — так я тобі й зроблю. Побачимо ще, хто на кого пожаліється! Де Підкова, — там кара готова!..

Завіса.

ТРЕТЯ ДІЯ

Майдан перед золотю. Волосний рундук. Трохи збоку під тином колодки лежать.

Вихід I.

Дівчата сидять на колодках і співають:

Оп поплиши, утко,
Проти води прутко,—
Та накажи матусенці,
Що я умру хутко.
Утінки немає,
Матінки не буде:
Десь на мене молодуну
Навіки забуде.
Оп полети, галко,
Де мій рідний батько,
Нехай мене одвідає,
Коли йому жалко.
Галочки немає,
Батенька не буде...
Оп полети, орле,
Де братічок оре,
Та й накажи йому, орле,

Яке мені горе!
 І орла немає,
 Братіка не буде...
 Ой летить, синиці,
 Де рідні сестриці:
 Нехай мене одвідають,
 Мої жалібниці.
 І синиць немає,
 І сестриць не буде...

Дівчина 1. От уже завели якої сумної
 Дівчинї 2. Он уже парубки йдуть, мо-
 же веселішої втнуть.

Дівчина 3. А ну, цитьте, — що вони
 співають?

Вихід II.

Парубки співають спершу за сценою, а тоді
 виходючи:

„Ой на горі та женці жнуть“...

Вихід III.

Староста.

Староста *іде до волости*. Еч, біля во-
 лости розспівалися! Нема вам иншого місця?
Дехто з парубків скидає шапку. Слухайте ви!
 Хто з вас там ходе на болото робити?

Голоси парубочі. Я! — І я! — Ми
 удвох із братом. — І я.

Староста. Шоб од цього дня ніхто
 вже не смів туди ходити!

Один парубок. А чого ж то так?

Староста. А того, що я так велю! Так громада привуждає. Пошлю десятника: кого побачить на болоті, — буде той у холодній сидіти.

Голоси. Та за що ж?—З якої це ради? —Уже й заробляти не можна!

Староста. Можно, та не там!

Парубок, *виступаючи наперед*. А кому яке діло, де я заробляю?

Староста. Не патякай! В інженєра навчився распатякувати, — знаю, що ти вчащаєш туди!

Парубок. Хоч і вчащаю, дак шо? Хиба я шо проти закону кажу?

Староста. Не роспускай язика!.. Проти закону!.. Начальство тобі закон!.. Коли проти начальства, то й проти закону! Гетьте звідціля, бо тут сходка збирається!

Парубки й дівчата *виходять юмонючи*. Це якісь нові права!.. — Гарні права, що вже не смій, куди хочеш, піти заробити!..—Та начхати на його!..—Еге, начхай, а він тебе в холодну!..—А ти вже й злякався!..

Вихід IV.

Лапченко та Чмалій *увіходять*.

Лапченко та Чмалій. Доброго здоровля!

Староста. Здоровенькі були! *Здоровякаються за руку і зіходють на рундук, там сідають.*

Лапченко. А шо, звеліли писареві приговор писати про заперщеніє роботи на болоті?

Староста. Уже дописує... Та приговор пустяк... посходються, — руки в людей поодбіраємо та й годі. А от шо народ розсобачивсь.. Парубок, пуцьверинок поганий, — і той з тобою заводиться!

Лапченко. Да-а... Провратное в головах позаходилося... Од інженера все...

Староста. І старшина такий підобрався, шо в одну з їм співає: все по правді та по закону—хоч ти лусни!

Лапченко. Безпорядок!..

Чмалій *зітхав*. Ох·ох-ох...

Лапченко. Чого зітхаєш? Ти своє знай: десять рублів узяв за погубленіє цього діла, то цить та слухай! Розбірай, шо ми тебе купили! Розібрав?

Чмалій. Та розібрав... *Устав і йде до громади, що тим часом почала збиратися.*

Староста. Добре, шо пан Крашевич пособля

Лапченко. Нехай пособля... Як цього приборкаємо, тоді й його... Адже купимо з вами вдвох Крашевичеву земельку, га? Земелька добра, а довгу на їй сила: де ж йому вдержати?

Староста. Авжеж кукимо! Дай, Боже, панам більше довгу на земельку набірати!

Лапченко. А нам її купувати!.. Годі вже панам панувати, — ще й ми над мужвою попануємо.

Вихід V.

Поки ті розмовляють, починав сходитися громада. Здровкаються, дехто сідав на колоди, розмовляють проміж себе спершу тихо, а після останніх слів Лапченкових голосніше, що вже Лапченка з старо-стою й не чує.

Павленко. Нема чого громаді тут розбірати! Як висушимо болото, дасть вам чоловік суху землю, — тоді й будете розбірати, як йому гроші заплатити.

Чоловік 1. Скажуть: тепер у їх нема болота, добра земля, та й накинуть таке по-земельне, що більше буде оплатків, ніж того бариша з болота.

Павленко. Неправда! Таких оплатків не може бути!

Чоловік 2. Буде в нас нова земля, — буде з чого й платити.

Чоловік 3. А ти хіба не чув, що без дозволу від санода болота не можна сушити? А то буде кара.

Гончук. Ну, та й брехуни ви, як я на вас гляну!

Чоловік 4. Як таке діло, що нам за його ще й одвічати, то зараз піти та к бісовому батькові все розваляти та й годі!

Дід Тиміш. А я вам казав: не займайте болота! Бо це вам так не минеться! Не минеться!

Староста. А шо, люде добрі,—здається, вже багато зібралося, — можно починати. Й послав десятника до інженсра, щоб сюди явився... Шо громада потребує... А ми поки поміркуймо — шо нам із болотом робити... щоб нас самих цей пан у болото не впер.

Павленко. Як же то так?

Староста. А ти цить, коли я кажу!.. Я був у городі з Хведором Степановичем—показув на Данченка—і довідались ми: такий закон є, шо хто висушить болото, хоть і чуже, дак тому й та висушена земля буде.

Чоловік 1. Та невже?.. Дак це інженір нашу землю забере?

Лапченко. А забере!.. Усі начальствующі, котрим законі звісні, так кажуть.

Чоловік 3. Дак як же це? Він нашу землю забере, та ще ми йому за те й платити будемо, що він собі землю висушить?

Дід Тиміш. Не висушить!.. воно йому не попустить.

Чоловік 4. Хто—воно?

Дід Тиміш. Хто! Хиба не знаєш?

Староста. Бачите, яку штуку підвів!

Убереться посеред нашої землі та й почне відтіля воювати.

Павленко. Та це все брехня! Чом ж досі ніхто про такий закон не чув? Такого закону нема.

Лапченко. Ні, є, та тільки інженери ховають його.

Голоси. Дак коли таке діло, то його, бісового сина, по потилиці від нас! — Мало в нас і так усяких на шиї сидить, дак ще й цей!

Гончук. Шо ви вигадуете? Де ж таки він на шию сідає?

Павленко. Гляньте, скільки вже він добра зробив громаді!

Староста. Придобрювався до людей, щоб триста десятин землі йому дали. Побачите, шо далі буде. Он і він.

Вихід VI.

Арсен увіходе з портфелем у руці; всі стихають. Здорові були, панове громадо! Дехто здоровкається, а більше таких, що мовчать. Арсен проходе на рундук і став там. Кликали мене за якимсь ділом? Кажіть, яке! Усі спершу мовчать.

Староста. Та таке: не хочемо болота сушити та й усе!

Арсен. Що?!..

Староста. Та те, що чуєте... громада присудила, щоб не сушити. Вона не згожується.

Арсен. Як то не згожується, коли вже згодилась?

Чоловік 4. Згодились, бо тоді не знали, що хто болото висушить, того й земля буде. А тепер знаємо, що є таке... у законах...

Арсен. Ні, такого нема, — земля ваша буде.

Чоловік 4. Знаємо, як нема: ховають, тим і нема, а як заберуть, то видно буде.

Арсен. Це брехня! Хто це вам наказав?.. Вибірайте з-поміж себе людей, і зараз же поїдемо в город, підемо до всіх, яких хочете, начальників, і вони вам скажуть, що такого закону нема. Покажімо їм нашу вмову, і хай вони скажуть, чи я вас одурив хоч на макове зерно. *Люде мочять.*

Павленко. Ну, чого ж змовкли? Вибірайте ж! Там усе видно буде — знати буде, хто бреше!

Гончук. А то пороспускали свої язики!

Голоси. А може й справді... Довідатися б...

Чоловік 4. Нічого там не довідаєтесь! Сховано добре все!

Голоси. Правда! правда!.. — Не треба вибірати!..—І так видно, що брехня!..

Голоси інші. Та постривайте!..—Треба ж розібрати діло!..

Голоси перші. Що там розбирати? — Видно й так!..—Хай кидає роботу!.. — Не дозволимо більше робити!..

Староста. Авжеж! Припиняйте роботу!.. Не розходьтєся, люде добрі: зараз приговор про це буде, то будемо руки відбирати.

Арсен. Я роботи не припиню. Я маю право,—у мене є вмова.

Староста. Нема у вас ніякої умови. Де вона у вас узялася? Хто вам її дав?

Арсен. Як то - хто? Чмалій мені передав її від громади.

Староста Ні, громада вам нічого не давала. Чмалію! адже ти нічого не давав господину інженеру?

Чмалій *понуру*. Не давав...

Староста. Правда, що писано вмову, та потім громада роздумалася та й не схотіла давати. Дак Чмалій і вернув її мені назад. Так, Чмалію?

Чмалій *понуру*. Так...

Арсен. Та що ж це? Чи ви глузуєте з мене? Я ж вам покажу її! *Швидко відмикає портфеля і шукає там між паперами. Де це вона поділася? Нема...* Стривайте, я мабуть її цома забув...

Староста. Не клопочітьсє, господини інженер: однак не знайдете. Ось вона! *Виймає з-за пазухи паперу і показує здалека.*

Арсен. Як то?.. Вона у вас?.. Яким же

робом?.. Дак це в мене її вкрадено? Віддайте її назад! *Кидається до старости, але той швидко подається назад, ховаючи папір у пазуху і виходить у волюсть, зачиняючи за собою двері. Громада зиступав дорозу Арсенові.*

Арсен. Пустіть! Люде стоять. Дак он ви як!.. Крадете свою умову! Сами давали руки до неї, а тепер дозволяете злодіям, шахраям перекручувати справу!

Павленко. Не позволимо!..

Гончук.-Не сміють вони! Але ці два викуки зостаються самотні: громада мовчить.

Арсен. Он яка річ! Уся громада на шахрайство пристає!.. Тільки два чесних... Зрозумієте ж сами колись, та мабуть уже пізно буде!.. Буде каяття, та не буде вороття! *Швидко виходе.*

Вихід VII.

Спершу стоять усі мовчки. Дід Тиміш виступав наперед і починає говорити юлосно та ірізно, де далі ірізніше.

Дід Тиміш. Бачите, я вам казав!.. Хиба забули, яке то болото? Гóрод тут був грішний, і провалив його Бог у болото... І звелів довіку йому болотом бути!.. А ви сушите!.. Забули, шо хто в болото вступить, того й зтягне: Опанаса Панченка сісі весни зтягло, Тарас торік утоп, Левченко позаторік загинув

там!.. Вас іще досі милувало, а далі вже не помилює... Усі там погинете, божевільні! Через нечестиву роботу!.. Бог вас покарав!..

Голос. Дак розваляти усе к бісу!.. Розваляти!..

Завіса.

ЧЕТВЕРТА ДІЯ.

Світлиця та, що і в першій дії.

Вихід I.

Меланія Семенівна та Ольга.

М. Семенівна. Ах, чудово! чудово!.. Як же ти витягла його?

Ольга. Нишком ключ узяла від портфелю та й витягла... Так боялася!..

М. Семенівна. Але за те тепер як чудово: все пропало, і ми ідемо в город!.. Ах!.. Які в нас там журфікси та бали будуть, Олю'..

Ольга *солодко*. Ах, бали!.. *Схаменувшись, зо страхом*. А як Арсен таки не схоче?

М. Семенівна. Ти повинна на його нападися... споксю йому не давати—аж поки схоче! Який розумний цей Модест Кирилович!

Ольга. Ах, він такий розумний!.. і гарний—чудо!

М. Семенівна. Гляди, лиш, Олічко, не закохайся в його! Бо щось уже...

Ольга *жартовливо*. А хоч би й закохалася, так що? Хиба не можна?

М. Семенівна. А не годиться: повинність перед чоловіком!.. Хиба так, трошки, щоб веселіше було...

Ольга. А зовсім не можна?

М. Семенівна. Говорити про се не можна... Ах, кохала колись і я! Я така нещаслива, така нещаслива була за своїм чоловіком!.. Того я така й хвора тепер...

Ольга. Хиба він так мучив вас усякими ідеалами та прінціпами, як мене Арсен?

М. Семенівна. А нащо ж ти Арсенові потурала?

Ольга. Так бо ж він тоді закохувався... Мені мама завсігди казала: коли ти, Олічко, помітиш, що мужчина вартій уваги, то випитуй, якого він напрямку, яких думок, які книжки любить... попроси в його тих книжок — читати не треба, тільки переглядай... щоб знати, про що воно.

М. Семенівна. Та нащо ж то?

Ольга. А так мама казала: тоді й сама ті думки хвали, мов і сама так думаєш... Бо тепер нова мода: вже не самої краси шукають мужчини, а ще часом випитують і яких думок панночка... То треба знати — щó кому казати.

М. Семенівна. Твоя мама дуже розумна.

Ольга. О, моя мама так це все знає!.. Я так і робила з Арсеном.. він і не помічав... Сяк-так було відговорюся, а він вірить... Але я ніяк не думала, що він схоче мучити мене сим увесь вік.

М. Семенівна. Чи скоро ж він вернеться з тієї сходки? Цікаво знати, як там його посмикали... Нападись на його зараз же: тепер він буде на мужиків сердитий, то швидче згодиться покинути село... Ох, піду спочину... Я так утомилася: сьогодні трошки заспала, устала, пройшла оце садом—і просто знемоглася... Боже, як важко жити на селі!.. *Линиво встпе і виходе.*

Вихід II.

Ольга сама, а тоді Арсен.

Ольга. Ох, як то воно буде?.. А що, як Арсен догадається?.. Ой-ой!.. Ні, сього не може бути: він ніколи на мене не подумає. *Арсен виходить із своєї хати.* Арсене, ти вже тут? Вернувся з громади?

Арсен. Вернувся... Але таке нещастя мені трапилось...

Ольга. Яке, Арсеночку?

Арсен. Пропала моя вмова з громадою... І диво дивне—опинилася в руках у старости.

Ольга. Невже?

Арсен. Якесь страшенне шахрайство!

Це хтось украв її в мене!.. Але хто ж?.. Як це могло бути?.. Не розумію!

Ольга. А що ж вони кажуть: відкіля вони її взяли?

Арсен. Кажуть, наче б то й не давали її мені ніколи: тільки підписали, хотіли дати, та й не дали. Так безсоромно в вічі брешуть, що як би я не знав, що папір був у мене в портфелі, то подумав би, що я збожеволів.

Ольга. А тобі це дуже погано, Арсеночку? Сядьмо тут! *Садить його на канані і сама сідає близько біля його.* Дуже тобі це погано?

Арсен. Та як же ж не погано? Діло загинуло!.. Громада не дозволяє робити... Лапченко з старостою виградали брехню, ніби є такий закон, що хто висушить землю, то тому вона й належатиме. Громада темна, нічого в законах не тямить, перелякалася, що я її коштом висушу собі землю й заберу її,—ніяк тепер не хоче дозволити сушити далі.

Ольга. Ах, які вони негарні!.. Бідний ти, Арсеночку! *Цілує його.* Не варто за для їх нічого й робити, коли вони такі негарні, що тебе, мого любого так кривдють! Бідненький!..

Арсен *приюта її.* Спасибі, серденько!.. Так мені тяжко!

Ольга. Забудь про їх! Не варті вони того, щоб про їх і думати! Думай краще про мене, про те, як я тебе люблю.

Арсен. Моя дружино дорога, любя! Я

про тебе думаю... але ж не можу я цього забути: стільки праці, клопоту, замірів, надій—і відразу все загинуло!

Ольга. О, гарного діла так багато на світі! Хиба діло тільки й є тут, у цьому маленькому закуточкові! По великих центрах його ще більше. А тобі треба широкого поля, великої арени... Тільки там ти можеш свою силу показати.

Арсен. Ах, Олю! облиш це!.. Не хочу я тепер про це говорити.

Ольга. Навпаки,—тепер і треба говорити. Тебе тут тяжко скривдили: покинь усе і переїдьмо в город

Арсен. Ні, я цього не зроблю.

Ольга. Чому?

Арсен. Я вже тобі багато разів про це казав.

Ольга. Але ж то було тоді, як ти з громадою ладнав, а тепер ти сам кажеш, що все загинуло.

Арсен. А може ще й не все.. Я думаю, як направити діло.

Ольга. Нема чого тут думати: діла вже не направиш. Треба кидати та їхати в город.

Арсен. Я тобі вже сказав, що не поїду

Ольга. Так зостанься тут, піди ще попроси їх—тих, що тебе одурили... поклонись їм—може вони ще трошечки насміються з тебе!.. У тебе нема самолюбія, Арсене!

Арсен. Ні, воно в, та тільки не таке, якого ти хотіла б. Я не піду прохати, не піду кланятися, а зостануся тут і подивлюся, що можна зробити, щоб направити діло.

Ольга. Авжеж!.. Тобі дорожчі ці мужики, що тебе дурють, кривдють, ніж я! Я, що тебе так люблю!.. О, я нещасна!.. Ти мене не любиш!.. *Закриває обличчя руками.*

Арсен. Ольго, я тебе люблю, і ти це дуже добре знаєш. Нащо такі докори, такі обвинувачення?.. Я тебе люблю... але ж у мене є свої повинності... я не можу їм зрадити.

Ольга *зривається з місця й став.* А, так!.. Так я ж тобі заявляю, що я не можу так жити... що я не хочу сього терпіти! Розумієш ти? Я хочу жити, а не пропадати в цій пустині! В-останнє тебе питаюся: згожувешся ти переїхати в город?

Арсен *устан.* Ні.

Ольга. О, ти пожалієш, що сказав се "ні".

Арсен. Олю, я бачу, що ти дуже стурбована. Заспокойся і тоді може зрозумієш мене.

Ольга. Не хочу я нічого розуміти!.. Нічого!..

Арсен. Але ж зрозуміти треба! *Виходе.*

Вихід III.

Ольга, *людом* Підкова.

Ольга *падає на канапу.* Ах, Боже!.. що ж

се?.. Думала, що це так уже допоможе і—не могло!.. Але ж гинути тут, жити без Модеста—неможливо!.. Що мені вигадати? *Думає.*

Підкова *тихо ввіходить.* Ольго Олександровно!

Ольга, *жахнувшись.* Га?.. Се ви?.. Чого вам треба?

Підкова. Я до вас... за важним, за дуже важним ділом.

Ольга. Мені ніколи!..

Підкова. Воно вас касательно...

Ольга. Ну, кажіть.

Підкова. Ви мене осміяли, Ольго Олександровно... Осміяли мої стихи... Спершу я думав—шось у стихах не так. Провірив рихми—усе як треба... Тоді я догадавсь і почав за вами доглядатися...

Ольга. Ви носміли?!...

Підкова. Ова!.. Стільки бачив, що даже байку Глібова про вас можна написати... як ви з Крашевичем цілувалися.

Ольга. Як ви смієте!?!..

Підкова. А ви ж посміли!.. Все бачив і знаю, все! Не схотіли моєю дамою бути,—ну, так і я ж вам не попущу: зараз усе Арсенові Петровичу розкажу.

Ольга. Що ви думаєте робити? Божевільний!

Підкова. Коли вам це не до вподоби,

то я можу цього їй не робити. Тільки вже тоді їй ви зробіть, що я вас попрося!

Ольга. Кажіть, голубчику! Коли зможу, то зроблю.

Підкова. Ще їй як зможете, аби схотіли!.. Будьте ви їй моєю дамою!

Ольга. Як то - дамою? Щоб ви до мене стихи писали?.. Ну, пишіть!

Підкова. Не тільки стихи, а щоб... Ви понімаєте?..

Ольга. Ні...

Підкова. Оттак!.. Як із Крашевичем, так понімаєте, а зо мною, так ні!

Ольга. Що?!..

Підкова. Коли йому можна, так чому ж і мені не можна? Полюбіть мене, Ольго Олександровио! Шо там Крашевич?.. Панок собі та їй годі!.. А я поет, я вас стихами прославлю!.. Олічко!.. *Кидавтсья до неї.*

Ольга *зривається з місця і відштовхує його.* Геть, зараз же геть відсіля!

Підкова. Геть?.. Ну, так я до Арсена Петровича піду!

Ольга. Куди хочеш!.. Геть, мужик!

Підкова. Ну, це ви так з опалу кажете!.. А роздумаетесь, то не те буде. Даю вам до завтрього подумати. Коли ні—завтра все розкажу Арсенові Петровичу. Підкова не ламає слова: що схоче, те їй зробить з вами!

Виходе.

Вихід IV.

Ольга *сама*. О, Боже!.. Що ж мені тепер робити?.. Що мені робити?.. Хоч би Модест тут був, щоб порадитися з ним!.. Не послухатися цього проклятого вишкварка,—завтра він усе розкаже Арсенові, пропала я тоді!.. Послухатися його... ні, ні, я сього не можу!.. Треба зараз же, зараз же зважитися щось робити... щоб лихові запобігти!.. Що?.. *Думас, тоді враз*: А, хай буде, що буде! Однак мені лиха не минути, а коли так ізроблю, то може краще буде. *Швидко виходе.*

Вихід V.

Сцена який час порожня. Далі увіходять Харита й Павленко.

Харита. І як це ви попустили, Карпе, щоб у громаді таке зробилося? Адже у вас є свій гурт,—треба ж було оборонитися.

Павленко. Ми оступалися, змагалися... дак коли ж їх більша купа!

Харита. Більша купа!.. Аби був дружний дух, то й мала купа дужча за велику.

Вихід VI.

Арсен увіходить.

Арсен. Мені сказано, що Карпо прийшов... Ви з громади? Що ж там?

Павленко. Дуже галасували і навіть на болото були побігли .. хотіли все зруйнувати. Та Семен припинив: Стривайте, каже, братці! Не робімо так з-опалу. Треба ще роздуматися та поміркувати. Ще поспіємо, бо тепер наша воля... Дак вони й припинилися.

Арсен. Поставте добру варту на ніч, а то щоб якої шкоди не наробили.

Павленко. Ще й сам там ночуватиму.

Харита. А хіба можно шкоди наробити?

Арсен. Авжеж. Уперек болота річка ж тече... Тепер вона не розливається по всьму болоту, бо ми їй корито викопали. А як по-псувати їй корито, то вона знову розіллється по болоту... і робота пропала.

Павленко. Арсене Петровичу, позивайте громаду! Ми всі під прісягу підемо, що умову вкрадено у вас.

Арсен. А що ж тоді буде?

Павленко. Примусимо їх! І кара громаді буде.

Арсен. Нащо мені те? Мені треба з громадою ладнати, щоб укупі діло робити, а не сваритися.

Павленко. Тепер посваритесь, а потім вони сами побачуть, що це добре діло, і дякуватимуть вам.

Арсен. Добрі діла силоміць не роблються. А ти як думаєш, Харито?

Харита. Я з тобою згоджуюся. Коли ти

тепер візьмеш примусом, то хоч би и побачили потім, що твоє діло—добре, а все вже між тобою й їми буде мов би мур який—це та образа, яку ти їм учиниш, зламавши їх.

Арсен. Так. Та ще й те: як уже підеться на сварку, то хоч неначе і в моїх руках буде сила, а таки не дадуть робити: знайдуться ті, що вночі нишком роботу попсиують... або ще як пошкодують. Однак не буде діла.

Павленко. А що ж його робити?

Арсен. Підожду трохи, поки громада заспокоїться—день, два... А сам тим часом поговорю з людьми окремо... розкажу, вмовлю... І ви це робіть. Тоді видно буде, що і як починати. У всякому разі я цього діла так не покину.

Вихід VII.

Лапченко.

Лапченко *ввіходить в.* Доброго здоровля!

Арсен. Що вам треба?

Лапченко. Діло до вас є.

Арсен. Я з вами не хочу ніякого діла мати.

Павленко. Дак я туди піду... Бувайте здорові!

Арсен. Ідіть здорові! *Павленко виходє.*

Вихід VIII.

Арсен *до Лапченка.* Чого ви прийшли? Ідіть відціля геть!

Лапченко. Получимо своє, то й підемо. Ваш покойний родитель позичив тут в одного чоловіка гроші—дві тисячі... у Єрмакова... І тому векселю тепер строк вийшов... Тепер я цей вексель получив за довг. Прошу, пожалуйте гроші.

Арсен. Покажіть вексель!

Лапченко *виймає вексель і показує, розгорнувши, але з рук не пускає*. От і підпис вашого родителя... сьогодні платити.

Арсен. Бачу. Зараз матимете. *Виходе в свою світлицю*.

Лапченко. Чудесно. Можна трошки й подождати.

Арсен, *вертаючися згодом*. Давайте вексель—от вам дві тисячі рублів.

Лапченко. Дозвольте спершу пощитати... Сума не мала.

Арсен *кидає гроші на стіл*. Щитайте!

Лапченко *бере гроші, лічить і ховає*. Тепер у рощоті... Звольтеся! *Віддає векселя*. Тепер і мені вдовольствіє, і вам. Бо як ви на болоті заробили, то вам приємно векселька свого викупить. Доброго здоровля! *Виходе*.

Вихід IX.

Арсен. От іще нове лихо!.. Харито, ти не знаєш нічого про цей вексель?

Харита. Вперше чую... Ти ж знаєш,—татко не любив, коли роспитувалися про його

грошові справи. *Дивиться на вексель* За тиждень перед смертю виданий,—мабуть не встиг тобі сказати... І саме в такий час це лихо!.. Це ж ті останні дві тисячі, що ти з банку взяв расплачуваться з робочими?

Арсен. Ёге ж... Зараз винен робочим за тиждень та ще дещо—рублів з п'ятсот треба. . а дома зосталось яких десять карбованців. Що його робити тепер?

Харита. Мабуть поїдь до Титарейка та позич хоч стільки, щоб можно було робочим заплатити.

Арсен. А тоді? Я думав цими грішми довести діло до краю, одержати гроші від своєї громади і тими грішми далі посувати справу. А тепер?.. А тут іще Ольга! Просто не розумію, що з нею сталося! Ще ніколи вона така не була. Однак, каже, діло загинуло,—так поїдемо в гóрод. Там веселіше, бачите!.. Як вона не розуміє того, що мені боляче це чути! Навіть не думає про те, що це ж велика грошова втрата,—хоч це зрозуміла б! Дак їй одно—аби веселіше.

Харита. Де вона тепер?

Арсен. Зачинилася в своїй хаті. Я піду до неї... вона сьогодні така,—неначе хвора...

Виходе.

Епхід X.

Харита сама. Бідолашний!.. І саме в такий час, коли йому так треба помочі, роз-

ваги... Бере з столу книгу і пробує читати. Ні, не читається!.. Кладає книгу і замислюється.

Вихід XI.

Арсен.

Арсен швидко звиходє з листом у руці. Глянь, Харито, глянь, що я найшов у неї в хаті. Кидає листи на стіл і не сідав—падає на стілець.

Харита читає. „Все скінчилося між нами. Ви не можете мене розуміти. Ви ніколи не могли зрозуміти, що моя натура не на те зда-лась, щоб жити серед мужиків, але щоб упи-ватися життям та коханням. За це мене втра-чаєте. Я йду до того, хто вміє мене любити і розуміти — до Крашевича. Більше не ваша Ольга“. Прочитавши. Бідний, бідний, дорогий мій. Обнімає брата.

Арсен. Але за що ж така страшна крив-да? Хиба ж я не кохав її? Хиба я не силку-вався дати їй змогу бути щасливою? І за що ж це?.. Ні, це не може бути!.. Зривається з місця. Так не може бути!.. Я не попусти цього!.. Я верну її! Хочє йти, але спиняється. Верну? На-що? Щоб цілувати її після... Ні! цього я не хочу!.. Мені не треба її! Сідає знову і не помі-чав, що Харита плаче. Не треба!.. Але ж зне-важити мене так!.. О, гидкі!.. Я не можу цього попустити, я повинен помститися!.. Дуель—дурниця, але є випадки, коли треба помсти,

коли жити не можна без помсти!.. Тоді дуель гарна! *Хоче йти.*

Харита зоступав йому дорогу. Стривай Арсене, так не можна!

Арсене, Облиш мене!

Харита. Не можу... Я люблю тебе... я не можу цього попустити.

Арсен. Я мушу йти!..

Харита. Ні, не мусиш!.. Ні, ти мусиш не йти!.. Ти не маєш права... Твоє життя, твої сили—їх призначено на працю для добра твого народу... для добра людського... Не можеш ти свого життя рівноважити з життям якогось ледаща... віддати життя за помсту.

Арсен. Пусти мене,—я хочу йти!

Харита. Ні, ти спершу повинен вислухати мене. Хиба тобі можна так мститися? Твоя помста не на дуелі з яким дурисвітом... вона в тому, що ти—світ, а вони—тьма... що ти подужаєш їх на широкій громадській арені—не одного, а всіх!.. От твоя помста!..

Арсен. Ох, я це знаю!.. Але ж душа болить!.. *Сідав зноу.* Я любив її, я зробив її собі другом, братом, товаришем усім своїм думкам, надіям, замірам—і вона нічого не зрозуміла!.. Я бажав, щоб вона була моїм світоньком яснім, а вона сама схотіла зробитися темрявою!.. Защо я такий нещасливий?!..

Харита. Ти сам казав братіку: щастя—в дорогому для людини ділі.

Завіса.

П'ЯТА ДІЯ.

Сад той, що і в другій дії.

Вихід I.

Арсен сам. От тобі й нове життя з дорогою дружиною!.. Як недавно почалося, і як скоро скінчилося, розбилося!.. Їй нудно було зо мною, бо я не ставав перед нею що-хвилини навколішки, не торохтів з нею про квітчасті нісенітниці, а казав про поважне завдання життя! Хиба женщина може те зрозуміти?.. Хиба під її вузьким лобом може поміститися висока, велична ідея? На словах... о, на словах вони признають це, а справді... Все, за що їх батьків, братів, чоловіків борються, мучуться, працюють, на смерть навіть ідуть,—все те їм річ незрозуміла, нудна, а часом просто дурниця, з якої вони сміються, глузують!.. Чоловік високої душі, могутчої сили, величної ідеї—такий чоловік іде в бій за найкращі, найсвятіші ідеали свого часу, за найдорожчий духовний скарб людський,—а вона? що вона йому другом стане, товаришем у роботі? Де там! Хоч зрозумів ж?.. Не сподівайся!.. Їй він рівний з яким джигуном язикатим, крученим шеліхвостом—той на неї кивне, а вона вже й зуби йому показує... Навіть того вона не може зрозуміти, що їй ж краса збуджує в душі закоханому в неї високим лицарським коханням! Одурений мужчина даремне

дожидає в цьому ласкавому осяйному погляді відповіді на кохання! Даремне шукає глибокого почування в тієї, що не може знати її глибоні й сили! Що їй до всього того? Чужу честь, свою честь і шану вона не посоромиться в багно втоптати, аби кинутися якому проїдисвітові на шию! Ніжненькими пальчиками, щебечучи як пташка, з небесним виглядом, вона роздере те серце, що їй, нещасне, віддалося,—роздере й кине скривавлене під ноги — хай тріпочеться, конаючи в останніх муках!... І це люде? І їх можна поважати?

Вихід II.

Харита.

Харита. Арсене...

Арсен *бере її за руку*. Це ти прийшла— моя люба сестра, мій друг, мій товариш!.. О, який я радий, що ти прийшла! Я зараз подумав велику неправду на всіх женщин. Я забув, що серед величезної їх більшости є такі чисті, високі душею і розумом, як ти. Моя дорога сестро, друже мій сдиний, ти завжди мені розвагу, спокій, надію приносиш!..

Харита. І отже мушу инше тепер принести... Арсене, братіку, сталося нещастя.

Арсен. Знову нещастя? Ну, кажи! Я тепер не заплачу, не схитнуся... Годі вже!

Вихід III.

Павленко *виходе*.

Харита. Ось Карпо—він тобі сам розкаже.

Павленко. Лихо, Арсене Петровичу!.. не встерегли ми.. Прибігло мабуть з півсотні людей з села, кинулися з коляками на робочих... попрогónили їх, побили... Річку перепинили, закидали, щоб вона знову розлилась по болоту ..

Арсен. Вода розлилась?

Павленко. Розлилась... скоро на все болото буде.

Арсен. Ну, то й кінець справі!.. Тепер не можу зарадити лихові... З'язано руки... А робочі де?

Павленко. Розбіглися всі зо страху... нема ні óдного... Бо, кажу ж, як із ломаками кинулися...

Вихід IV.

Ольга, за нею Меланія Семенівна.

Ольга *вбігає*. Ах, Арсене! Арсене! *Кидается до його, але він оступається назад і здержує її рукою.*

Харита *до Павленка*. Ідїть, будьте ласкаві, в хату, подождіть там, — трохи згодом...
Павленко виходе.

Вихід V.

Харита. Тьотю, ходіть і ми.

М. Семенівна. Ах, ні, я не можу! Я повинна тут допомогти... Я жінщина опитная, з умом,—тільки я й можу тут допомогти.

Харита. Нам краще тут не бути. *Хоче йти*

Арсен. Зостанься тут, Харито!

Ольга. Арсене!..

М. Семенівна. Ах, Арсене!..

Арсен *до Ольги, виймаючи листа*. Хиба цього не досить?

Ольга. Вислухай мене і ти побачиш, що я не така винна, як тобі здається... О, вислухай!

М. Семенівна. Арсене, ти повинен її вислухати!

Арсен. Я слухаю...

Ольга. Ах, Боже!.. Ну, так, правда, я гидко зробила, я—погана, я—нікчемна!.. Вчора я посварилася з тобою... Ах, як тяжко було!.. Ти так мене скривдив, і я така зла була... І так мені схотілося помститися!.. І я написала того листа нерозумного... а сама втекла і блукала ввесь цей час у нашому гаї... Ні, ні, я не думала втікати до Крашевича, я не могла б цього зробити... Присягаюсь, що ніколи в мене й думки такої не було!.. Ніколи в мене з їм нічого, нічого недозволеного не було!..

М. Семенівна. Ах, Арсене! нічого не

було недозволеного, нічого!.. Вона мені всі свої таємниці звіряла. Я ручуся.

Ольга. Я тільки хотіла помститися... а тепер каюся, бо бачу, як це тяжко тебе вразило.

М. Семенівна. Ах, Арсене! вона кається!.. О, невже ж ти будеш такий немилосердний?!..

Харита. Тьотю, не займайте Арсена! Найкраще — ходіть ми відсіля.

Ольга. Арсеночку!.. любий мій! дорогий мій!.. Прости мене! прости мене!.. *Блаюючи, складає руки.* І не гляне на мене!.. Недобрий!.. Я ж твоя Олічка! Ти бачиш, — я не смію до тебе підійти.

М. Семенівна. Ах, Арсене! ти бачиш — вона не сміє до тебе підійти!..

Арсен. Тьотю, я вас попрошу не перешкожати нам. *До Ольги.* Стривай ще!.. Ти кажеш, що це жарт — злий, мстивий, але жарт... Цей жарт уразив мене боляче, тяжко... Але все можна простити, — не тільки жарт, навіть справжню помилку... Я тільки одного ніколи не можу простити — нещирости... Я хочу вірити в твою щирість...

Ольга. О вірь, любий, дорогий мій!.. Своїй Олі вірь!

Арсен. Хочу вірити... Але ж учинок твій занадто вразив мене. Скажи щось, зроби щось — таке, щоб воно мене впевнило... щоб я міг то-

бі повірити... забути навіки ці два останні дні. Розуміш—я в непевності... І коли ця непевність не зникне тепер, зараз,—вона до труни не покине мене. Вона отруїть і тобі й мені все життя... ні, зробить його цілком неможливим, доведе до чогось гіршого... Правди ж, самої правди я хочу від тебе — яка б вона ні була!.. Я *все* прощу, окрім неправди.

Ольга. О, Боже!.. Що ж я можу тобі зробити або сказати? У мене ж не може бути ніяких доводів, тільки моє слово!.. А ти йому не віриш... О, Боже, яка я нещаслива! *Падає на ослім, закриваючи обличчя руками.*

М. Семенівна. Арсене! подивись, яка вона нещаслива!.. Як ти можеш мати таке кам'яне серце?!.. Я ж женщина опитная, з умом...

Арсен *підходить до Ольги, одводять її руки від обличчя і зазирає їй ласкливо у вічі.* Так правда?.. Все те був тільки сон... негарний, тяжкий сон?.. І вона знову зо мною—моя Ольга, моя дорога дружина, моє щастя?..

Вихід VI.

Підкова.

Підкова *швидко ввіходить.* Арсене Петровичу! Підкова получив од вас роботу, ви получите від його правду. Не вірьте, що вам кажуть. Ваша супруга вам змінила.

Арсен. Що?!..

Підкова. Я сам бачив, як вони цілувалися з Крашевичем.

Харита бере Підкову за руку. Цитуйте! Ідіть зараз ізвідси! Йдіть!

Підкова, *одводючи її руку*. Позвольте,— я хочу об'яснитися.

Ольга, *закривши ся знову руками, кризь пальці*. Неправда!.. Неправда!.. Він сам до мене чеплявся, а я його прогнала... так він тепер на мене набріхує...

Підкова. Даже ніскільки не набріхую. *Виймає листа*. Прошу слухати: екстренно важно. *Читає*: „Я відібрав твого листа. Що за фантазія? Нащо я буду готуватися виїздити кудись далеко? Пишеш, що будеш у мене незабаром, а й не подумала, що з цього буде. Скільки скандалу й крику! Такої одвічальности я не можу на себе взяти. Та й на що це? Все могло б і далі бути, як було, і без романтично-сантіментальних історій. Я виїзду в город, а тобі покидаю сього листа. Сподіваюся, що ти всю цю справу залагодиш тихенько... тоді я може ще вернусь на село... А там і Арсен мусить же нарешті переїхати в город,—тоді буде і тихо, і любо. Цілюю тебе. Твій Модест“.
Дав листа Арсенові. Цей лист вони забули в своєму пальті, і я, можно сказати, його відтіля виняв і почитав, що й вам його треба прочитати. Та я за їми слідком ходив, можно сказати, і бачив, як вони до Крашевича виходили в гай і йому якусь таку бумагу віддали, що у вас із портфелю взяли. Я не дурак і потому

можу догадатися, що це мабуть ваше условіє з громадою вони вкрали.

Арсен. Годі!.. Зараз же йдіть геть з мого дому і не смійте й близько до його підходити!

Підкова. Як то?.. Дак це така дяка за мою правду?

Арсен *тихо з притиском*. Геть, я вам кажу! Ідіть! Зараз!.. Ну!..

Підкова, *виходючи*. Ну, положим!.. Не дуже!.. Наплювать мені на вашу роботу!.. Я вас у газетах опишу!..

Вихід VII.

Арсен *до Ольги*. Правду він сказав? *Ольга мовчить*. Арсен *кладає перед нею листки від Крмшевича*. Візьміть!

Ольга *стоплюється й хапає листки*. Я їду до мамі.

Арсен. Це ваше діло. *Ольга швидко виходє*.

М. Семенівна *виходючи за нею, ілянувши на Арсена*. У, варвар!..

Вихід VIII.

Арсен *сідас і говорить спершу стиха, де далі шлосніше*. О, Господи! нащо вона вертала-ся? нащо комедію грала? Мені б лекше було, як би вона втекла й не вернулась. Тоді я думав би, що вона його кохала... Тяжко це було б, та я знаю, що почування не від нас за-

лежить,—могло їй скорити почування. Але я не думав би, що вона така нещира, така облудна... Стоптала все, що було святого між нами, та ще їй назнущалася з його, торгувала їм! О, гидота!..

Харита, торкаючися йому до руки. Братіку!

Арсен. Ти боїшся, що я не витримаю, що я... Ні, не турбуйся! Найгостріший біль я відбув уже сьогодні вночі,—тепер я зумію бути твердим.

Харита. Еге, ти це можеш зробити... і зроби!..

Арсен. Спасибі! *Стиснув їй руку.*

Вихід IX.

Селяне.

Спершу чути якийсь галас, якийсь юмін, крики. Все дужче й дужче.

Харита. Що це?

Юрба селян убігає в сад, кричучи, галасуючи один з перед одною. Занапастив нас із дітьми!.. — Вода розлилась... — Дурив тільки нас!..—Шо нам тепер робити!?. —Проклятий!..

Арсен, не розуміючи, встав. Що вам треба?

Селяне. Ще їй питає!.. Воду залило!.. Через прокляте болото!.. Бодай би тобі в йому втопиться!.. Тягни його туди!.. Хай подивиться, шо наробив!.. *Насувають.*

Харита. Не займайте його!.. Він вам добро!.. А ви...

Голос. Що ви їй слухаєте!.. Бреше...

Арсен *виступає наперед*. Назад усі!.. І слухати, що я казатиму! *Всі стихають одразу й стиняються*. Хай вийде один і каже, що зробилось і чого вам треба! Та каже тихо, без галасу! Ну, виходь хтось!

Селянин. Вода залила не то болото, а й поле наше... од Кривої балки аж до села вода поняла... Що ж ми тепер робитимем, що наше поле болотом стало?

Арсен. Дак он як!.. Ви сами собі лиха наробили, а тепер приходите і валом до мене, на мене нападаєте! Ви сами перегородили річку, примусили воду розлитися, а тепер я винен! Ви безчесно забрали в мене вмову, не дали мені діла доробити, а тепер я повинен за ваш безум та за вашу нечесність одвічати!.. Ви повірили дурисвітові, а тепер ще й і валтуєте тут, тягти мене хочете!.. Ні, ви потягніть самих себе, потягніть того, хто вас дурив і до цього призвів! Де він? *Побачивши старосту витягав його наперед*. Ну, ось ти скажи їм—що ти наробив? Подивись на громаду,—ти в їх землю відняв, ти в їх останній хліба шматок одняв! Як же тепер? Сміятися будеш, як їх діти плакатимуть з голоду? Геть, мерзенний!.. Піди повісся на гілляку, коли в тебе є хоч крихта соромà, хоч крапелька совісти!

Староста. Та що ж... я... Хиба я сам?.. Це він мене призвів... Лапченко...

Арсен. Лапченко!.. А ти ж сам що думав? Де в тебе совість була? Де правда? За

скільки ти її продав? Закон вигдав, що я можу землю собі забрати!..

Староста *кланяється громаді*. Простіть, панове-громадо! Нема такого закону... Все по правді робив Арсен Петрович... Усе по правді... Лихий мене спокусив, Лапченко... „Вигдаємо,—каже,—що такий закон є, одуримо громаду“... От і одурили!.. Простіть, панове-громадо!.. *Знову кланяється. Спершу всі мовчать.*

Селяне. Дак таке воно діло!..—Одурено!..—Беріть старосту, беріть його, бісового сина!.. Ведіть його до Лапченка та обох утопимо в болоті!..

Арсен. Стривайте! Уже одно лихо на вас упало,—не беріть же на себе й другого! Думайте, як себе рятувати!..

Селяне. Та що ж його думати?—Що ми видумаємо?

Павленко, *що теж надійшов ще поперед на громадський галас*. Нічого не видумаємо,—тільки одно: просімо Арсена Петровича, щоб він нас рятував.

Селяне. Треба просити!.. треба!.. *Кланяються*. Поможіть нам!..—Порятуйте!..—Простіть нам, що ми дурні були, дурисвітам повірили!.. Темні ми...

Староста. Ось ваша умова... Бог із нею, візьміть її назад! *Кладе папір на стіл.*

Арсен. Нащо мені її тепер?.. Я прийшов до вас із хлібом у руці, а ви стріли мене камі-

нюкою. Вас Лапченко дурив і обдирав багато років, а ви йому повірили більше, ніж мені—тільки через те, що на мені ця панська одежа, а вже як пан, то то вам ворог!.. Але й пани бувають усякі!..

Селяне. Простіть!—Невидющі ми!—Поможіть нам!

Арсен. Як я вам поможу, коли ви все діло попусували?

Харита *підходить до Арсена і знову стає поруч із ним. Стиха говорить.* Арсене, у їх поля водою залило... Хліба не буде, коли не порятувати... Поможі їм!

Арсен. Ластівочко моя!.. *До громади.* Хоч би й хотів я вам допомогти, то як це зроблю? Діло от-от уже кінчалось, я всі гроші витратив,—де я тепер їх візьму? Нема мені змоги.

Селяне. Грошей ми дамо!..—З громадських дамо!.. —Скинемо!..—І ваші вернемо, і на роботу дамо.—Сами робітників поставимо!. Громадою робитимем...—Тільки пожалуйте нас, допоможіть!..

Арсен. А вірите мені тепер?

Селяне. Віримо! Всі віримо!

Арсен. Будете мене слухатися?

Харита. Будуть! Будуть!

Селяне. Будемо!..

Арсен. Коли так,—усю громаду на роботу!..

ЗАВІСА.

Драматичні писання Б. Грінченка.

Драми й комедії. Вид. 2-ге. Два томи Ц. за том 85 к. Всі п'єси дозволено до вистав.

На новий шлях. Др. на 5 дій. Дозв. до вист. 5 юня 1906 р., № 5216 („Правит. Вѣсти.“ 1906, № 141). Ц. 30 к.

Миротворці. Жарт на 1 дію. Вид. 2-ге. Дозв. до вист. 18 люня 1911 р. № 8557. К. 1910. Ц. 10 к.

Нахмарило. Ком. на 3 дії Дозв. до вист. К. 1912 Ц. 30 к.

Степовий гість. Драма на 5 дій. Дозв. до вист. К. 1912 Ц. 30 к.

Ясні зорі. Драма на 5 дій. Дозв. до вист. К. 1912. Ц. 30 к.

Серед бурі. Др. на 5 дій. Дозв. до вист. К. 1912. Ц. 30 к.

На громадській роботі. Др. на 5 дій. Дозв. до вист. К. 1912. Ц. 30 к.

Книжки Н. Грінченко.

Ідея федералізму у декабристів. К. 1906. Ц. 10 к.

Для дітей:

Добрий звір. Опов. (Перзр. и перекл.) Ч. 1898. Ц. 5 к.

Буря на морі. (Перекл. й перер. опов.). К. 1908 Ц. 7 к.

Між хмарами сонечко. (Перекл. й перер. опов.) Ц. 10 к.

Твен М. Пригоди Гека Фінна. Перекл.

Франс А. Дочка Ліліт. Оповідання. К. 1908, Ц. 10 к.

Переклади:

Шрейнер О. Мрії та сни. Київ, 1908. Ціна 30 коп.

Ібсен Г. Гедда Іаблер. Драма на 4 д. К. 1908. Ц. 30 к.

Ібсен Г. Жінка з моря. Драма на 5 дій. К. 1908, Ц. 30 к.

Зудерман Г. Огні Іванової ночі. Др. на 4 д. К. 1908, Ц. 30 к.

Брандес Г. Анатоль Франс. Критичний нарис. Ц. 20 к.

Ібсен Г. Росмерсгольм. Драма на 4 дії. Ц. 30 коп.

Книжки пам'яті Насті Грінченко.

№ 2. Загірня М. Страшний ворог. (Про горілку). Ц. 5 к.

№ 3. Грінченко Б. Оповідання з української старовини. 2-ге вид. К. 1911. Ц. 10 коп.

№ 4. Грінченко Б. Якої нам треба школи. Ц. 4 к.

№ 5. Грінченко Б. Оповідання про Івана Котляревського. К. 1911. Ціна 5 коп.

№ 6. Загірня М. Про одружіння на Україні в давніші часи К. 1912. Ц. 7 к.

№ 7. Грінченко Б. Оповідання про гарний народ (про Финляндію). К. 1912. Ц. 5 к.

Драми й Комедії.

Переклад під редакцією Б. Грінченка.

1. Ібсен Г. Підпори громадянства. Ком. на 4 дії. Пер. М. Загірньої. Дозв. до вист. 16 мая 1907. № 5693. Ц. 30 к.
2. Ібсен Г. Ворюг народові. Ком. 5 д. Пер. М. Загірньої. Дозв. до вист. 11 окт. 1907. № 10606. Ц. 30 к.
3. Ібсен Г. Примари Драма на 3 д. Пер. М. Загірньої. Ц. 30 к. Дозв. до вист. 13 нояб. 1907. № 16712.
4. Мірбо О. У золотих кайданах. Ком. 3 д. Пер. Б. Грінченка. Ц. 35 коп. Дозв. до вист. 7 лив. 1908. № 1864.
5. Метерлінк М. Монна Ванна. Др. 3 д. Пер. М. Загірньої. Ц. 30 к. Дозв. до вист. 18 дек. 1907. № 1865.
6. Зудерман Г. У рідній сем'ї. Др. на 4 д. Пер. М. Загірньої. Ц. 30 к. Дозв. до вист. 20 февр. 1908. № 1987. (Прав. Вѣстн. 16 марта 1908. № 62).
7. Ібсен Г. Нора. Др. 3 д. Пер. М. Загірньої. Ц. 30 к. Дозв. до вист. 3 марта 1908. № 2659. (Прав. Вѣстн. 8 апр. 1908. № 80)
8. Ібсен Г. Гедда Габлер. Др. 4 д. Пер. Н. Грінченка. Ц. 30 к. Дозв. до вист. 3 марта 1908 г. № 2651. (Прав. Вѣст. 8 апр. 1908. № 80).
9. Гауптман Г. Візник Геншель Др. 5 д. Пер. Б. Грінченка. Ц. 30 к. Дозв. до вист. 20 марта 1908. № 3117. (Прав. Вѣст. 8 апр. 1908, № 80).
10. Шніцлер А. Забаўки. Др. 3 дії. Пер. Б. Грінченка. Ц. 30 коп. Дозв. до вистав 28 июля 1908, № 7014.
11. Шіллер Ф. Вільгельм Тель. Др. 4 д. Пер. Б. Грінченка. Ціна 30 коп. Дозв. до вистав 18 нояб. 1908, № 11048.
12. Ібсен Г. Жінка з моря. Др. 5 д. Пер. Н. Грінченка. Ц. 30 к. Дозв. до вист. 13 сент. 1908, № 8255.
13. Гауптман Г. Перед сходом сонця. Др. 5 д. Пер. Б. Грінченка. Ц. 30 коп. Дозв. до вист. 8 окт. 1908, № 9121.
14. Зудерман Г. Кінець Содомові. Др. 5 д. Пер. М. Загірньої. Ц. 30 коп. Дозв. до вист. 1 дек. 1908, № 11806.
15. Зудерман Г. Огні Іванової ночі. Др. 4 д. Пер. Н. Грінченка. Ц. 30 к. Дозв. до вист. 11 дек. 1908, № 11804.
16. Ібсен Г. Росмерсгольм. Др. 4 д. Пер. Н. Грінченка та М. Загірньої. Ц. 30 к.
17. Сарду В. Рідний Край. Др. 4 д. Пер. Б. Грінченка. Ц. 35 к. Дозв. до вист. 20 марта 1909, № 3181.
18. Карло Гольдоні. Мірандоліна Ком. на 3 дії. Пер. М. Загірньої. Ц. 30 коп. Дозв. до вистав 1 авг. 1911 г. № 8551.
19. Шіллер Ф. Марія Стюарт. Трагедія на 5 дій. Перекл. Б. Грінченка. Друге видання. К. 1911, Ц. 40 к.

Ціна 30 к.